

ΓΡΗΓΟΡΗΣ ΓΚΙΖΕΡΗΣ

ΤΟ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΟ ΣΥΣΤΗΜΑ

Ο ΣΗΜΕΙΩΤΙΚΟΣ

ΚΑΙ

ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΚΟΣ ΧΑΡΑΚΤΗΡΑΣ ΤΟΥ

ΕΘΝΙΚΟΝ ΚΕΝΤΡΟΝ
ΕΘΝΟΓΕΝΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ
ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

ΑΘΗΝΑ : ΓΡΗΓΟΡΟΠΟΥΛΟΣ

1980

Π Ε Ρ Ι Ε Χ Ο Μ Ε Ν Α

Πρόλογος

Κεφάλαια

1. Πολιτισμικὸ Σύστημα καὶ Πολιτισμὸς	1
2. Πολιτισμικὸ Σύστημα καὶ Κοινωνία.	23
3. Ἡ Σημειωτικὴ Ὑφὴ τοῦ Πολιτισμικοῦ Συστήματος	43
4. Τὸ Πολιτισμικὸ Σύστημα σὰν Μέσο Ἐπικοινωνίας	58
5. Τὸ Ἄτομο-Δημιουργὸς τοῦ Πολιτισμικοῦ Συστήματος . .	72
6. Ἐφαρμογὰς τῶν Νέων Ἀπόψεων γιὰ τὸ Πολιτισμικὸ Σύστημα	85

Π Ρ Ο Λ Ο Γ Ο Σ

Οί ξένοι ὄροι culture καὶ civilization ἀποδόθηκαν στὰ ἑλληνικά μὲ τὶς λέξεις πνευματικὴ καλλιέργεια, παιδεία, πολιτισμός, καὶ κουλτούρα. Ἡ κάθε μία ὅμως ἀπὸ αὐτὲς τὶς λέξεις, ἐπειδὴ ἔχει τὸ δικό της ἰδιαίτερο νόημα, δὲν μπορεῖ νὰ ἀποδώσει ὅλες τὶς ἔννοιες ποὺ περικλείονται στοὺς δύο ξένους ὄρους. Ἐπιπλέον, ἐπειδὴ οἱ ἀσχολούμενοι, στὴν Ἑλλάδα, μὲ τὶς ἔννοιες αὐτὲς ἔχουν μιὰ ἀνθρωπιστικὴ παιδεία περιορίστηκαν στὸ νὰ μεταφέρουν μιὰ ἔννοια μόνο. Ἡ ἔννοια αὐτὴ ὑποδηλώνει μιὰ κατάσταση τοῦ νοῦ στὴν ὁποία φτάνει κάποιος ποὺ ἐξοικειώνεται μὲ ὀρισμένα εἶδη ὑψηλῆς τέχνης. Ἡ ἀνθρωπιστικὴ προσέγγιση περιορίζει τὴ σημασία τῆς κουλτούρας σὲ τομεῖς ποὺ δὲν σχετίζονται ἄμεσα μὲ τὶς καθημερινὲς ἀνάγκες τῶν ἀνθρώπων. Γι' αὐτὸ θεωρήθηκε εἶδος πολυτελείας.

Ἡ ἀνθρωπιστικὴ ἔννοια τῆς κουλτούρας κυριάρχησε στὸν δυτικὸ κόσμον ὡς τὸν δεῦτερο παγκόσμιον πόλεμον. Ἡ μείωση τοῦ ἐνδιαφέροντος γιὰ τὰ ἀνθρωπιστικὰ γράμματα, οἱ τεχνολογικὲς ἐξελίξεις, ἰδίως στὸν τομέα τῆς ἐπικοινωνίας, ποὺ ἔφεραν λαοὺς ἀπομακρυσμένους σ' ἐπαφή, καὶ ἡ δημιουργία νέων κρατῶν ποὺ ζητοῦν ἀναγνώριση τῆς ἐθνικῆς τους ταυτότητας ἦταν οἱ κύριοι παράγοντες ἀποδοχῆς τῆς εὐρύτερης ἔννοιας τοῦ ὄρου culture, ποὺ νιοθέτησαν οἱ κοινωνικὲς ἐπιστῆμες, καὶ ποὺ περιλαμβάνει συγχρόνως τρόπους ζωῆς καὶ πολιτιστικὰ ἀγαθὰ. Καθὼς οἱ βασικὲς κοινωνικὲς ἐπιστῆμες, ἀνθρωπολογία, κοινωνιολογία, καὶ κοινωνικὴ ψυχολογία, ἀποκτοῦσαν ἐπιστημονικὴ ἀυτοτέλεια καὶ ἀκαδημαϊκὴ ἀναγνώριση, γίνονταν εὐρύτερα γνωστὲς οἱ θέσεις τους ὅτι ἡ κουλτούρα ἀσκεῖ μεγάλη ἐπίδραση στὴ διαμόρφωση τῆς προσωπικότητος ἀτόμων - μελῶν μιᾶς συγκεκριμένης κοινωνίας, στὶς ἀνθρώπινες σχέσεις καὶ στὴν ἐπικοινωνία ἀτόμου μὲ ὁμάδα καθὼς ἐπίσης ὁμάδας πρὸς μιὰ ἄλλη.

Στὴν παρούσα μελέτη ἐξετιάζεται ὁ μηχανισμὸς λειτουργίας

τῆς κουλτούρας ὡς μέσου ἐπιδράσεως ἀτόμων καὶ ομάδων. Γιὰ αὐτὸ δίνεται ἰδιαίτερη σημασία στὰ σημεῖα / σύμβολα πὸ συνθέτουν τὴν κουλτούρα.

Στὸν πρόλογο αὐτὸ θεωρῶ ἀπαραίτητο νὰ ἐνημερώσω τὸν ἀναγνώστη γιὰ τρεῖς ὅρους πὸ χρησιμοποιοῦ στὸ βιβλίο. Σ' ἐ μιὰ προσπάθεια ἀντικαταστάσεως τοῦ ὅρου κουλτούρα, πὸ ἔχει εἰσέλθει στὸ ἑλληνικὸ λεξιλόγιο μὲ μιὰ περιορισμένη ἔννοια, νιόθησα ἀπὸ τὸ 1972 τὸν ὅρο «πολιτισμικὸ σύστημα». Ἡ προτίμησή μου στὸν ὅρο αὐτὸ ἐνισχύθηκε μετὰ τὴν ἀνάγνωση τῆς πραγματείας τοῦ ἀνθρωπολόγου Gerald Weiss στὸ περιοδικὸ *American Anthropologist* (75, 1973, 1376 - 1413), στὴν ὁποία ταυτίζονται ἐννοιολογικὰ οἱ ὅροι culture καὶ culture system. Μὲ τὸν ὅρο «συμβολικὸς τύπος» ἀποδίδονται τὰ διάφορα εἶδη τέχνης, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸ μέσο ἐκφράσεως τῆς, καὶ οἱ κοινωνικοὶ θεσμοί. Τέλος μὲ τὸν ὅρο «πολιτισμικὴ μορφή» ἀποδίδονται τὰ ἐπιμέρους σημεῖα ἢ σύμβολα πὸ συνθέτουν ἐννοιολογικὲς ἐνότητες οἱ ὁποῖες περιέχονται στοὺς συμβολικοὺς τύπους.

ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΟ ΣΥΣΤΗΜΑ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ

ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΗΣ ΕΝΝΟΙΑΣ ΤΩΝ ΟΡΩΝ

Η ΕΝΝΟΙΟΛΟΓΙΚΗ ΣΥΓΧΥΣΗ

Τὸν τελευταῖο καιρὸ ὁ ὄρος πολιτισμικὸ σύστημα (κουλτούρα) ἔχει γίνει ἀντικείμενο συζητήσεων στὶς ὁποῖες πολλὲς φορές ἐπικρατεῖ ἓνα πνεῦμα ὀξύτητας. Βέβαια πολλοὶ λίγοι θὰ μπορούσαν νὰ ἀμφισβητήσουν τὸ ρόλο τοῦ πολιτισμικοῦ συστήματος στὴ διαμόρφωση τῆς προσωπικότητος τοῦ ἀτόμου καὶ στὴν ἀνάπτυξη τῆς κοινωνίας γενικότερα. Ἀντίθετα, σήμερα, περισσότερα ἀπὸ κάθε ἄλλη ἐποχὴ, ἀναγνωρίζεται ἡ ὑπεροχὴ του ἔναντι ἄλλων παραγόντων ποὺ συντελοῦν στὴν ἐξέλιξη καὶ πρόοδο τῆς κοινωνίας.

Οἱ διχογνωμίες, οἱ σοβαρὲς ἀντιδικίες, καὶ οἱ διενέξεις ὑφίονται στὴ σύγχυση ποὺ προκαλεῖ ὁ ὄρος πολιτισμικὸ σύστημα τὸν ὁποῖο χρησιμοποιοῦμε γιὰ νὰ ἀποδώσουμε ἔννοιες ποὺ διαφέρουν μεταξύ τους. Ἀπὸ τὸ 1952, οἱ ἀνθρωπολόγοι Alfred Kroeber καὶ Clyde Kluckhohn εἶχαν διαπιστώσει ὅτι ὑπῆρχαν περισσότεροι ἀπὸ 150 ὀρισμοὶ τοῦ πολιτισμικοῦ συστήματος¹. Ἀπὸ τότε, ὑπῆρξαν πολλὲς νέες ἐννοιολογικὲς παραλλαγές τοῦ ὄρου αὐτοῦ.

¹ A. L. Kroeber, Clyde Kluckhohn, *Culture: A Critical Review of Concepts and Definitions*, New York: Vintage Books. Γιὰ πρώτη φορά δημοσιεύθηκε τὸ 1952 σὰν τόμος XLVII (No I) τῶν *Papers of the Peabody Museum of American Archaeology and Ethnology*, Harvard University.

Ἐννοιολογική σύγχυση ὑπάρχει καὶ γύρω ἀπὸ τοὺς ὅρους πολιτισμικὸ σύστημα (culture) καὶ πολιτισμὸς (civilization) ποὺ καὶ οἱ δύο ἔχουν λατινικὴ προέλευση ἀλλὰ χρησιμοποιήθηκαν στοὺς νεώτερους χρόνους πολλές φορές ἐναλλακτικά.

Ὁ ὅρος civilization προέρχεται ἀπὸ τὸ homo civilis τῶν Λατίνων ποὺ σήμαινε ὄχι μόνο τὸν ἄνθρωπο τῶν πόλεων ἀλλὰ καὶ τὸν «πολιτισμένο» ἄνθρωπο, σὲ ἀντίθεση πρὸς τὸν homo sylvaticus, τὸν ἄνθρωπο, δηλαδή, τῶν δασῶν, καὶ μεταφορικὰ τὸν ἀμόρφωτο, τὸν ἀπολίτιστο ἄνθρωπο¹.

Ἡ ἐλληνικὴ λέξη «πολιτισμὸς», ὅπως τουλάχιστον νοοῦμε τὸν ὅρο, εἶναι μεταγενέστερη, μολονότι οἱ Ἕλληνες προσέφεραν στὴν ἀνθρωπότητα τὴν ἔννοια πόλη.

Ὁ ὅρος culture εἶναι παράγωγο τῆς παθητικῆς μετοχῆς τοῦ λατινικοῦ ρήματος «colere», ποὺ ἀρχικὰ σήμαινε καλλιεργῶ τὸ ἔδαφος. Ἀργότερα, κατ' ἐπέκταση, ὑποδήλωνε τὴν καλλιέργεια τοῦ ἀνθρώπινου μυαλοῦ. Πρέπει ὅμως νὰ σημειωθεῖ ὅτι ἡ ἔννοια αὐτὴ προὔπῆρχε στοὺς ἀρχαίους Ἕλληνες.

Καὶ οἱ δύο αὐτοὶ ὅροι ἀπέκτησαν μεγάλη σπουδαιότητα στὴ Γερμανία τὸν δέκατο ὄγδοο αἰώνα. Ἡ ἐννοιολογικὴ διάσταση ἀνάμεσα στοὺς ὅρους Zivilisation καὶ Kultur δημιουργήθηκε σὰν ἔκφραση τῆς ἀντιθέσεως ἀνάμεσα στὴν ἀνερχόμενη ἀστικὴ τάξη καὶ στὴν ἀριστοκρατία. Στὶς πρῶτες δεκαετίες τοῦ 18ου αἰώνα ἡ ἀστικὴ τάξη προσάρμοζε τὴν κοινωνικὴ της συμπεριφορὰ στὸν τρόπο ζωῆς τῆς Αὐλῆς, τὶς βασικὲς ἀξίες τῆς ὑποίας καὶ ἀποδεχόταν. Στὰ μέσα ὅμως τοῦ αἰώνα ἡ ἀστικὴ τάξη στράφηκε πρὸς τὸν ἑαυτὸ της, πράγμα ποὺ γίνεται φανερὸ καὶ ἀπὸ τὴν τέχνη της.

Ἡ ἔννοια πολιτισμὸς συνδέθηκε μὲ τὸν τρόπο ζωῆς τῶν αὐλικῶν. Οἱ εὐγενεῖς ἦταν μιὰ τάξη σχόλης ποὺ ὁ πολιτισμὸς της ἀποτελοῦσε νομιμοποίηση τῆς δυνάμεώς της καὶ τῆς κοινωνικῆς της θέσεως. Ὁ πολιτισμὸς ἦταν ἔκφραση ἐκλεπτυσμένων κοινω-

1. Γρηγ. Π. Κασσιμάτης, *Εἰσαγωγή εἰς τὴν Κοινωνιολογίαν*, Ἀθῆναι, 1966, σ. 164.

νικῶν τρόπων μὲ ἀνάλογες προεκτάσεις στὸν πολιτικὸ καὶ οἰκονομικὸ τομέα.

Στὸν πολιτισμὸ τῶν εὐγενῶν οἱ ἄστοι ἀντιπαρέθεταν τὴν παραγωγικότητά τους.

“Ὅταν οἱ ἄστοι ἄρχισαν νὰ συγκρούονται μὲ τοὺς εὐγενεῖς τοὺς κατηγόρησαν γιὰ τὴν τεχνικὴ ἐκλέπτυνση, τὴ συμβατικότητα, τὴν ἐπίφαση τῶν τρόπων, καθὼς καὶ τὴν κενὴ ἐπιδειξομανία. Σ’ αὐτὴ τὴ συμπεριφορὰ ἀντιπαρέθεταν σὰν ἰδανικὰ τὸ βαθὺ συναισθηματισμὸ καὶ τὴν πνευματικὴ τους ἀνάπτυξη.

Στὸν πολιτισμὸ (Zivilisation) τῶν εὐγενῶν ἀντιπαρέθεσαν τὸ πολιτισμικὸ τους σύστημα (Kultur), ποὺ ἦταν ὑπόθεση τοῦ νοῦ, τὸν ἐσωτερικὸ κόσμο καὶ τὰ προϊόντα τῆς ἀνθρώπινης διανοήσεως¹.

Οἱ Γερμανοὶ διανοούμενοι ποὺ προῆλθαν ἀπὸ τὴν ἀνερχόμενη ἀστικὴ τάξη σχημάτισαν μιὰ μικρὴ ὁμάδα, τὰ μέλη τῆς ὁποίας ζοῦσαν σὲ μικρὲς ἐπαρχιακὲς πόλεις. Στερούμενοι κάθε πολιτικῆς δυνάμεως, προσπαθοῦσαν ὄχι μόνον νὰ ἐξισωθοῦν μὲ τοὺς εὐγενεῖς, ἀλλὰ καὶ νὰ ξεχωρίσουν ἀπὸ τοὺς κοινούς ἀνθρώπους. Αὐτὸ τὸ ἐπιτύχουν μὲ τὸ νὰ καλλιεργοῦν τὸν ἀνθρωπισμὸ τους, δηλαδή, μέσα ἀπὸ τὴν παιδεία (Bildung) καὶ τὸ πολιτισμικὸ τους σύστημα (Kultur)².

Ἀργότερα παρατηρήθηκε μιὰ κάποια ταύτιση τῶν δύο ἐνοιῶν, τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τοῦ πολιτισμικοῦ συστήματος, ποὺ ὀφείλεται στὴν ἀλλαγὴ τῆς ἰσορροπίας τῆς δυνάμεως ἀνάμεσα στὶς κοινωνικὲς ὁμάδες ποὺ λειτουργοῦν σ’ ἓνα σύστημα ἀλληλεξαρτήσεων. Γενικὰ ὅμως, στὴ Γερμανία, οἱ δύο αὐτοὶ ὅροι ἦταν ξεχωριστὲς ὀντότητες· τὸ πολιτισμικὸ, ὥστόσο, σύστημα πάντοτε εἶχε περισσότερη βαρύτητα.

“Ὅπως σημειώνουν οἱ περίφημοι ἀνθρωπολόγοι Alfred Kroeber καὶ Clyde Kluckhohn, πρὶν ἀπὸ τὸν πρῶτο παγκόσμιον πό-

1. P. Ten Have, “Emancipation and Culture”, Transactions of the 7th World Congress of Sociology, Varna, 1970, τόμ. IV, ISA, 1973, σ. 73.

2. Ten Have, σ. 74.

λεμι. κατὰ τὴ διάρκειά του καὶ μετὰ, οἱ Γερμανοὶ ἐπέμεναν στὴν ἀνακάλυψη κάποιου στοιχείου, ἀνώτερου καὶ πρωτότυπου, ποὺ τὸ ἐνόμαζαν Kultur¹. Ἡ Kultur ἦταν μιὰ κατάσταση ἢ ποιότητα τοῦ γερμανικοῦ λαοῦ καὶ ὄχι ἡ διεργασία τῆς καλλιέργειας ἢ ὁ βαθμὸς στὸν ὅποιο αὐτὴ εἶχε φθάσει. Ἡ ἐννοια αὐτὴ εἶχε ἀποδοθεῖ ἀπὸ Ἄγγλους καὶ Γάλλους μὲ τὸν ὄρο πολιτισμὸς (civilization) ποὺ ἀπέδιδε καὶ τὴν ἐννοια τῆς καταστάσεως.

Στὴν Ἀγγλία καὶ στὴ Γαλλία ἦταν διαφορετικὴ ἡ ἐξέλιξη τῶν ὄρων αὐτῶν οἱ ὅποιοι φαίνεται ὅτι πρωτοδημιουργήθηκαν στὴ Γαλλία, καὶ ἀργότερα πέρασαν στὶς ἄλλες δύο χῶρες, καὶ πῆραν τὴ σύγχρονη ἐννοια τὸν δέκατο ὄγδοο αἰῶνα. Τὸν αἰῶνα αὐτὸ ἡ νέα ἐλίτ ὑποστήριξε μιὰ ἔλλογη παγκοσμιότητα ὄχι τόσο «ιε-ρή» ὅσο «κοσμική²».

Τὸ πολιτισμικὸ σύστημα (culture) ἄρχισε νὰ περνᾷ ἀπὸ τὴν ἐννοια τῆς καλλιέργειας στὴν ἐννοια τῆς γερμανικῆς Kultur, δη-λαδὴ, στὴν ἔκφραση τοῦ πνεύματος τῆς κοινότητος, στὰ ἔργα τοῦ πνεύματος, στὴν καλλιτεχνικὴ δημιουργία, στὴν ἐννοια τῆς τελειότητος καὶ τῆς μορφώσεως τοῦ ἀτόμου.

Στὴν Ἀγγλία, ὁ Matthew Arnold³ ταύτισε τὴ λέξη cul- ture, μεταγλωττισμένη ἀπὸ τὸ γερμανικὸ Kultur, μὲ τὴν ἐννοια τῆς ὁμορφιάς καὶ τῆς νοημοσύνης, καὶ ἔτσι καταχωρήθηκε στὴ Britannica Encyclopaedia ποὺ γιὰ 50 περίπου χρόνια ἀπέφυγε νὰ περιλάβει καὶ τὸν ἀνθρωπολογικὸ ὄρισμὸ ποὺ ἀπὸ τὸ 1871 εἶχε δώσει ὁ Ἄγγλος ἰδρυτὴς τῆς Ἀνθρωπολογίας E. B. Tylor⁴. Ὁ Tylor εἶχε δεχθεῖ τὴν ἐννοια τῆς γερμανικῆς Kultur ποὺ συνεχιζόταν ὡς τὴν ἐποχὴ τοῦ Gustav Klemm⁵, τὸ ἔργο τοῦ ὁποίου εἶχε μελετήσει.

1. Kroeber, *Kultur* σ. 52.

2. Jacques Gauthier, *Culture et Techniques de masse: Le monde et l'Économie*, Paris: Casterman, 1967, σ. 13.

3. Matthew Arnold, *Culture and Anarchy*, Cambridge, University Press, 1906, σ. 23-24.

4. Edward B. Tylor, *Primitive Culture*, London: John Murray, 1913, σ. 39 (1871).

5. Gustav F. Klemm, *Allgemeine Kulturgeschichte der Menschheit*, Leipzig: Teubner, 10 τόμ., 1843-1851.

Στους φιλολογικολογοτεχνικούς κύκλους τῆς Εὐρώπης καὶ τῆς Ἀμερικῆς οἱ δύο ὄροι, *civilization* καὶ *culture*¹, διατήρησαν τὴν ἐννοιολογικὴ τους αὐτοτέλεια. Ὁ πρῶτος χρησιμοποιήθηκε γιὰ τὴν ἀπόδοση τοῦ νοήματος τοῦ τεχνολογικοῦ πολιτισμοῦ, ἐνῶ ὁ δεύτερος τοῦ πνευματικοῦ².

Στους κύκλους τῶν κοινωνικῶν ἐπιστημόνων τῆς Γαλλίας, τὸν εἰκοστὸ αἰῶνα, ἦταν στὴν ἀρχὴ προσφιλὴς ἡ χρῆσις τῶν ὄρων ὑλικὸς πολιτισμὸς (*civilisation materielle*) καὶ μὴ ὑλικὸς (*civilisation non materielle*). Τὶς τελευταῖες δεκαετίες ὑπάρχει ἡ τάσις ἐνοποιήσεως τῶν δύο ἐννοιῶν.

Ἡ διάκρισις αὐτὴ ποὺ ὑπῆρχε καὶ στὸ χῶρο τῆς Κοινωνιολογίας δὲν διατηρήθηκε, ἰδίως στὴν Ἀμερικανικὴ Σχολή ἢ ὅποια στὴν ἀρχὴ προτίμησε μὲ τὸν ὄρο *culture* νὰ ὑποδηλώσει τὰ ὑλικά ἀγαθὰ καὶ τὴν τεχνολογία, ἐνῶ ἀργότερα χρησιμοποίησε τὸν ὄρο *civilization* γιὰ τὴν τεχνολογία καὶ τὴν ἐπιστήμη. Στὴν Ἀνθρωπολογία οἱ δύο ὄροι χρησιμοποιοῦνται ὡς συνώνυμοι ἢ σχεδὸν συνώνυμοι, μὲ προτίμησις στὸν ὄρο *culture*³ ποὺ θεωρεῖται εὐρύτερος καὶ ἀναφέρεται σ' ὅλες τὶς ἀνθρώπινες δραστηριότητες ποὺ ἐκφράζουν τὴ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου στὸ χρόνο καὶ στὸ χῶρο⁴. Ἡ νεώτερη ἀπὸ τὶς βασικὲς κοινωνικὲς ἐπιστῆμες, ἡ κοινωνικὴ ψυχολογία, ἐπειδὴ ἐνδιαφέρεται γιὰ θέματα ἀλληλεπιδράσεως ἀτόμων καὶ ομάδων χρησιμοποιοῦ μόνον τὸν ὄρο *culture*.

Στὸ χῶρο τῶν ἀνθρωπιστικῶν σπουδῶν ἡ διάκρισις ἀνάμεσα στὶς ἐννοίες τοῦ τεχνολογικοῦ καὶ πνευματικοῦ πολιτισμοῦ, ποὺ ξεκίνησε βασικά μὲ τὴ βιομηχανικὴ ἐπανάστασις, διατηρήθηκε σὰν

1. Γιὰ τοὺς δύο αὐτοὺς ὄρους βλέπε γενικὰ Philippe Bénéton, *Histoire de mots : culture et civilisation*, Paris : Presses de la fondation nationale des sciences politiques, 1975.

2. Ἡ διάκρισις αὐτὴ εἶχε εισηγηθεῖ καὶ ὁ Alfred Weber, "Etiologies de Kultursoziologie" *Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik*, 47, 1920, 1-49.

3. Βλέπε καὶ P. H. Chombart de Lauwe et al., *Images de la culture*, Paris : Les éditions ouvrières, 1966, σ. 18.

4. Bernardo Bernardi, "The Concept of Culture : A New Presentation", στὸ *The Concept and Dynamics of Culture*, Bernardo Bernardi (ἐκδ.), The Hague : Mouton Publishers, 1977, σ. 87.

έννοιολογική διχοτόμηση του ὄρου πολιτισμικὸ σύστημα (culture). Ἐγινε, δηλαδή, πιστευτὸ ὅτι ὑπάρχουν δύο πολιτισμικά συστήματα, τὸ λογοτεχνικὸ - καλλιτεχνικὸ καὶ τὸ ἐπιστημονικὸ. Τὸ πρῶτο ἀποβλέπει στὴν καλλιέργεια τοῦ ἀτόμου, ἐνῶ τὸ δεύτερο στὴ συσσώρευση γνώσεων, καὶ στὴ βελτίωση τῶν μεθόδων γιὰ τὴ λύση τῶν προβλημάτων τοῦ ἀνθρώπου¹. Βέβαια ἡ συγχώνευση τῶν δύο αὐτῶν ἐνοιῶν κάτω ἀπὸ τὸν ἴδιο ὄρο, ἂν καὶ ἔχει γίνει δεκτὴ, ἐπιτείνει ἀκόμη περισσότερο τὴν ἐννοιολογικὴ σύγχυση².

ΤΑΞΙΝΟΜΗΣΗ ΤΩΝ ΕΝΝΟΙΩΝ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΟΥ ΣΥΣΤΗΜΑΤΟΣ

Τὸ χάος τῶν ἐννοιολογικῶν διαφορῶν ποὺ καλύπτονται ἀπὸ τὸν ἴδιο ὄρο ἔχουν, κατὰ καιροῦς, ἀρκετοὶ ἐπιστήμονες ἐπιχειρήσει νὰ ταξινομήσουν. Τελευταῖα, ὁ Zygmunt Bauman διαπίστωσε ὅτι στὸν ὄρο πολιτισμικὸ σύστημα ἐνσωματώνονται τρεῖς διαφορετικοὶ ἐννοιολογικοὶ τομεῖς ποὺ ἀναφέρονται σὲ διαφορετικὲς κατηγορίες ἀντικειμένων καὶ δημιουργοῦν διαφορετικὲς σειρὲς γνωστικῶν ἐρωτήσεων καὶ στρατηγικῆς τῆς ἔρευνας. Ἐπομένως, τὸ πολιτισμικὸ σύστημα εἶναι ἓνας ὄρος μὲ τρεῖς διαφορετικὲς ἐννοιες³.

Στὴν πρώτη κατηγορία, τὸ πολιτισμικὸ σύστημα ἐκφράζει μιὰ ἐννοια ἱεραρχήσεως. Οἱ ἄνθρωποι διακρίνονται σὲ καλλιεργημένους καὶ μὴ. Αὕτῃ ἡ ἀποψη ξεκινάει ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ὅτι τὸ πολιτισμικὸ σύστημα εἶναι ἀναπόσπαστο μέρος τοῦ ἀνθρώπου ποὺ τὸ κληρονόμησε ἢ τὸ ἀπέκτησε. Ἡ ποιότητα ὅμως τῆς ἀνθρώπινης ὑπάρξεως μπορεῖ νὰ μεταλλαγεῖ ἢ νὰ μείνει ἀκαλλιέργητη,

-
1. Susan Sontag, *Against Interpretation and Other Essays*, New York : Farrar, Strauss and Giroux, 1966, σ. 293 - 4. Pierre Moinot, "Coe-existence culturelle" *Diogene*, 92, 1975, 33.
 2. William H. Davenport, *The One Culture*, New York : Pergamon Unified Engineering Series, 1970.
 3. Zygmunt Bauman, *Culture As Praxis*, London : Routledge and Kegan Paul, 1973, σ. 5 - 6.

ὅπως ὁ ἀγρὸς ποὺ μπορεῖ νὰ δώσει καλοὺς καρποὺς ἂν καλλιεργηθεῖ ἀπὸ τὸν ἐπιδέξιο ἀγρότη ποὺ φροντίζει νὰ χρησιμοποιεῖ τοὺς καλύτερους σπόρους.

Ἡ βασικὴ ιδέα πίσω ἀπ' αὐτὴ τὴν ἄποψη εἶναι ὅτι ὑπάρχει μιὰ ἰδανικὴ ἀνθρώπινη φύση καὶ ὅτι τὸ πολιτισμικὸ σύστημα εἶναι τὸ μέσο ποὺ μπορεῖ νὰ φέρει τὸν ἄνθρωπο στὸ ἐπίπεδο τῆς τελειότητας. Αὐτὴ ἡ ἄποψη δὲν ἐπιδέχεται τὴν χρησιμοποίησιν τοῦ ὅρου πολιτισμικὸ σύστημα στὸν πληθυντικόν. Τὸ πολιτισμικὸ σύστημα εἶναι ἓνα γιὰ ὅλους τοὺς ἀνθρώπους.

Ἡ ἔννοια αὐτὴ τοῦ πολιτισμικοῦ συστήματος ποὺ διαπιστώθηκε ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους Ἕλληνας ἐπέζησε ὡς τοὺς νεώτερους χρόνους.

Τὸ πολιτισμικὸ σύστημα, ποὺ ἐξέφραζε μόνο τὴν ἔννοια τῆς ἱεραρχήσεως, δὲν μποροῦσε νὰ ἐξηγήσει τίς ἀποκλίσεις ἀπὸ τίς οἰκουμενικὲς καὶ παντοδύναμες «κανονικότητες». Γι' αὐτὸ ἀναπτύχθηκε ἡ δεύτερη κατηγορία ἐννοιῶν ποὺ ἐρμηνεύει τίς προφανεῖς διαφορὲς ἀνάμεσα στὶς κοινότητες τῶν ἀνθρώπων, οἱ ὁποῖες διαφέρουν ἀπὸ χρονικὴ, οἰκολογικὴ ἢ κοινωνικὴ ἄποψη.

Ἡ δεύτερη ἔννοια τοῦ πολιτισμικοῦ συστήματος στηρίχθηκε στὶς ἀκόλουθες βασικὲς λογικὲς ἀρχές : (I) οἱ ἀνθρώπινες ὑπάρξεις δὲν προσδιορίζονται ἐντελῶς ἀπὸ τὸ γονότυπό τους· τὸ ἔμφυτο ἀφήνει βασικὰ ἀπαράσκευο τὸν ἄνθρωπο γιὰ τὸν ἀνθρώπινο τρόπο ζωῆς. (II) Διάφοροι κοινωνικοπολιτισμικοὶ τύποι μπορεῖ νὰ ἀνταποκρίνονται σὲ μιὰ μόνο σειρά μὴ κοινωνικῶν (π.χ. βιολογικῶν, φυσικῶν, περιβαλλοντολογικῶν, οἰκολογικῶν) καταστάσεων.

Αὐτὴ «ἡ διαφορικὴ» ἄποψη δὲν δέχεται τὴν οἰκουμενικότητα τοῦ πολιτισμικοῦ συστήματος. Ἀντίθετα, διαιρεῖ τὸν ἀνθρώπινο χῶρο σ' ἓνα πλῆθος ἄσχετων, αὐτόνομων, κλειστῶν περιοχῶν.

Ἡ τρίτη ἐννοιολογικὴ κατηγορία τοῦ πολιτισμικοῦ συστήματος δημιουργήθηκε ἀπὸ τὴν ἀνάγκη νὰ ἀντιμετωπιστεῖ τὸ πρόβλημα τῆς βασικῆς ἐνότητας τοῦ ἀνθρώπινου γένους. Ἔτσι, θεωρήθηκε ὅτι τὸ πολιτισμικὸ σύστημα τῶν ἀνθρώπων, σ' ὅλες τίς περιόδους τῆς ἱστορίας καὶ σ' ὅλες τίς περιοχὲς τῆς ζωῆς, εἶναι

ένα, ενώ την ποικιλία των πολιτισμικών συστημάτων δημιουργούν απλώς τα μέρη αυτού του ενός συστήματος.

Αυτή ή τρίτη γενική, όπως ονομάστηκε, έννοια του πολιτισμικού συστήματος αναπτύχθηκε για να αποδώσει τις ιδιότητες που ενώνουν το ανθρώπινο είδος κατά τρόπο που το διαχωρίζει από οποιοδήποτε άλλο.

Η έννοια της ιεραρχήσεως του πολιτισμικού συστήματος έγινε το αντικείμενο μελέτης των ανθρωπιστικών σπουδών. Η τέχνη, για όσους δίνουν ένα αυστηρά περιορισμένο όρισμό στο πολιτισμικό σύστημα, είναι το μέσο της καλλιέργειας του ατόμου. Έτσι, στα εργαστήρια π.χ. των ζωγράφων του 18ου και 19ου αιώνα «καλλιεργημένο» ονομαζόταν το άτομο που είχε κάποια παιδεία. Μ' αυτή την έννοια το πολιτισμικό σύστημα είναι το βασίλειο της ευαισθησίας, των αισθημάτων και της νοημοσύνης.

Η ανθρωπιστική έννοια, του πολιτισμικού συστήματος συνδέεται με τρεις συγγενείς μεταξύ τους όρους: εξέλιξη, πρόοδος και ανάπτυξη, που η έννοιολογική τους σύλληψη είναι δύσκολη. Από τους τρεις αυτούς όρους η εξέλιξη, που είναι ευρύτερης έννοιας, έχει δύο σημασίες: μια φυσική και μια μεταφυσική, της ύπαρξεως. Η εξέλιξη αποδόθηκε στον κόσμο της κοινωνίας με τον όρο πρόοδος στον οποίο συνυπάρχει και το ηθικό στοιχείο μια και παραμβάλλεται ο άνθρωπος. Ο όρος εξέλιξη φαινόταν περισσότερο ουδέτερος, γι' αυτό και χρησιμοποιήθηκε κυρίως σαν μια κατάσταση έξω από την ανθρώπινη κοινωνία για την αλλαγή της κοσμικής τάξεως ή των φυσικών φαινομένων.¹ Και ένας τέταρτος όρος, η αλλαγή, που πολλές φορές χρησιμοποιήθηκε αντί της εξέλιξεως, είναι ουδέτερος, ενώ ο όρος πρόοδος είναι ιδεολογικά φορτισμένος, όπως και ο πιο σύγχρονος απ' όλους αυτούς τους συγγενείς όρους, δηλαδή, η ανάπτυξη.

Στους νεώτερους χρόνους, η έννοια της προόδου προωθήθηκε από τους φιλοσόφους του αιώνα του διαφωτισμού με σκοπό την

1. Théodore Papadopoulos, "Critères anthropologiques d'une définition du progrès". *Diogenes* 91, 1973, 31.

ανάπτυξη μιᾶς ἐπιστήμης πού θὰ μπορούσε νὰ «χαρτογραφήσει» τὴν προόδο τοῦ ἀνθρώπου σὲ ἓνα λογικὸ καὶ ἠθικὸ κόσμο.

Ἡ ἰδέα τῆς προόδου εἶναι βασικὰ μιὰ ἔννοια κοινωνικο-ιστορική πού καλλιεργήθηκε στὸ ἔθνο-λογικὸ σύστημα τοῦ δυτικοῦ πολιτισμοῦ. Ἐπομένως, τόσο τὸ σημεῖο τῆς ὑψίστης τελειότητας ὅσο καὶ ὁ βαθμὸς τῆς προόδου εἶναι ἔννοιες πού ἔχουν καθοριστεῖ ἀπὸ τὸ κοινωνιο-λογικὸ σύστημα τῶν λαῶν πού δημιούργησαν τὸν δυτικὸ πολιτισμό. Ἔτσι προκαλοῦνται προβλήματα συγκρισιμότητας τῶν διαφόρων ἐπιμέρους πολιτισμῶν, δεδομένου ὅτι τὰ κριτήρια ὀρίζονται ἀπὸ τὸ συγκεκριμένο ἔθνο-λογικὸ σύστημα. Ἐκτὸς ὅμως ἀπ' αὐτό, κάθε κοινωνία καλλιεργεῖ μιὰ ἔννοια ὑπεροχῆς τοῦ πολιτισμικοῦ τῆς συστήματος ἔναντι τῶν ἄλλων. Αὐτὴ ἡ θέση συμπίπτει μὲ τὴ βιολογικὴ θεωρία τῆς ἐξελίξεως τῶν εἰδῶν, πού δέχεται τὴν ἐπιβίωση τῶν ἰσχυρότερων μέσα ἀπὸ ἓνα σύστημα ἐπιλογῶν.

Ἀπὸ τίς χώρες τῆς Εὐρώπης ἀρχικὰ ἡ Ἀγγλία καὶ ἡ Γαλλία θεώρησαν ὅτι ὁ πολιτισμὸς τους βρισκόταν σὲ ὑψηλότερο βαθμὸ ἐξελίξεως καὶ ἐπομένως ὑπερεῖχαν ἀπὸ τίς ἄλλες. Ἀργότερα, ὅπως ἀναφέραμε πιὸ πάνω, καὶ ἡ Γερμανία ὑποστήριξε τὸ ἴδιο, γιὰ νὰ ἀκολουθήσει ἡ Ρωσία στὸ ἴδιο μοτίβο. Μετὰ τὴν ὁκτωβριανὴ ἐπανάσταση, ἡ Ρωσία ἰσχυρίστηκε ὅτι ἡ μετάβαση ἀπὸ τὰ χαμηλὰ κοινωνικὰ πολιτισμικὰ ἐπίπεδα στὰ ἀνώτερα εἶναι ἓνα λογικὸ ἀποτέλεσμα κοινωνικο-οικονομικῆς προόδου, ὅπου ἓνα σύστημα παραγωγῆς ἀντικαθίσταται ἀπὸ ἓνα ἄλλο.¹

Μὲ βάση τὴν ἀρχὴ αὐτὴ, ἡ Ρωσία, μὲ τὴ σειρά της, θεώρησε ἀνώτερο τὸ δικό της πολιτισμικὸ σύστημα καὶ ὕρισε ὡς τὸν ὑψίστο τύπο τῆς πολιτιστικῆς προόδου τὴ σοσιαλιστικὴ πολιτιστικὴ ἐπανάσταση «γιατὶ αὐτὴ μόνη δίνει λύση στὴν ἀντίφαση ἀνάμεσα στὴν πολιτιστικὴ ἀνάπτυξη τῆς κοινωνίας ὡς συνόλου καὶ στὴν πολιτιστικὴ ἀνάπτυξη τῶν μαζῶν, καὶ καθορίζει ἓνα πολιτισμικὸ

1. A. Arnoldov, *On The Path of Cultural Progress*, Moscow: Progress Publishers, 1974, σ. 14 - 15.

πλαίσιο που δίνει σ' όλους τή δυνατότητα νά αναπτύξουν δημιουργική δραστηριότητα».¹

Ὁ ἴδιος ὁ Vladimir I. Lenin δέν δέχθηκε τίς προτάσεις τῶν ἐξτρεμιστῶν ἐπαναστατῶν γιά ἀπόρριψη ὅλης τῆς πολιτισμικῆς κληρονομιάς τοῦ παρελθόντος καί ὑποστήριξε τήν πολιτισμική συνέχεια, γιὰτι θεώρησε ὅτι ὁ πολιτισμικός πλοῦτος που εἶχε συσσωρευθεῖ ἀπό τόν ἄνθρωπο ἦταν ἀπαραίτητη κατάσταση γιά τὸ σχηματισμὸ τοῦ νέου, σοσιαλιστικοῦ πολιτισμοῦ.²

Ἐφόσον οἱ διάφορες χῶρες εἰσήγαγαν τήν ἔννοια τῆς ὑπεροχῆς τοῦ πολιτισμικοῦ τους συστήματος, ἀναπόφευκτα ἡ ἀποψη αὐτή πέρασε καί στή σχέση τῶν πολιτισμικῶν συστημάτων τῶν διαφόρων ἐπιμέρους κοινωνικῶν ομάδων. Ἐτσι, ἔχουμε τὸ πολιτισμικὸ σύστημα τῆς ἀστικῆς τάξεως, τῶν λαϊκῶν τάξεων, τῶν ἐκλεκτῶν, κ.ο.κ.

Ἡ ἀρχὴ τῆς ὑπεροχῆς ἑνὸς πολιτισμικοῦ συστήματος ἐναντι τῶν ἄλλων ἐφαρμόστηκε καί σὲ ἄλλους τομεῖς. Ἀρκεῖ μόνο νά σημειωθεῖ ὅτι ἡ ἀποικιοκρατικὴ πολιτικὴ τῶν χωρῶν τῆς δυτικῆς Εὐρώπης, τὸν περασμένο αἰῶνα, βρῆκε ἠθικὸ ἔρεισμα σ' αὐτὴ τὴν ἀρχή. Οἱ συνέπειες ἀπὸ τὴν ἐφαρμογὴ της εἶναι προφανεῖς, ὅπως προφανῆς εἶναι καί ἡ δυσκολία νά ἐφαρμοστεῖ μιὰ κοινὴ ἀρχὴ ἀξιολογήσεως τῶν πολιτισμικῶν συστημάτων. Οἱ ἀδυναμίες αὐτῆς τῆς ἔννοιας τῆς ἱεραρχήσεως τοῦ πολιτισμικοῦ συστήματος δημιούργησαν τίς προϋποθέσεις γιά νά στραφεῖ τὸ ἐνδιαφέρον τῶν ἐπιστημόνων στίς ἄλλες δύο ἔννοιες. Παρόλα αὐτά, ἐκεῖνοι που δέχονται τὴν ἔννοια τῆς ἱεραρχήσεως τοῦ πολιτισμικοῦ συστήματος προσπαθοῦν νά ἀποκαταστήσουν τίς ἐλλείψεις της εἴτε ὑποστηρίζοντας τὴ συνύπαρξη τῶν διαφόρων εἰδῶν πολιτισμικῶν συστημάτων εἴτε ἀπορρίπτοντας κάθε ἀπόπειρα γιά μείωση τῆς

1. Arnoldov, σ. 18.

2. Βλέπε σχετικὰ καί Yu. V. Bromley, *Soviet Ethnography: Main Trends*, Moscow: "Social Sciences Today", Editorial Board USSR Academy of Sciences, 1976, σ. 65. A. A. Zvorykin, *Cultural Policy in the Union of Soviet Socialist Republics*, Paris:

σημασίας τοῦ πολιτισμικοῦ συστήματος τῶν ἐπιμέρους κοινωνικῶν ἢ ἐθνικῶν ομάδων.

ΠΕΡΑΙΤΕΡΩ ΤΑΞΙΝΟΜΗΣΗ

Οἱ τρεῖς αὐτές βασικὲς κατηγορίες ἐννοιῶν τοῦ πολιτισμικοῦ συστήματος μποροῦν νὰ ταξινομηθοῦν σὲ δύο ἄλλες κατηγορίες, ὅπως τὶς κατέταξαν τὴ μιὰ ἢ ἀνθρωπολογία καὶ τὴν ἄλλη οἱ ἀνθρωπιστικὲς ἐπιστῆμες. Ἀπὸ τὶς δύο ἢ ἀνθρωπολογικὴ ἄποψη εἶναι εὐρύτερη καὶ καθολικότερη, ἐνῶ ἢ ἀνθρωπιστικὴ εἶναι στενότερη καὶ πιὸ περιορισμένη.

Ἡ ἀνθρωπιστικὴ ἐννοια τοῦ πολιτισμικοῦ συστήματος ἀναπτύχθηκε σὰν μιὰ κοσμοθεωρία ἀντίθετη πρὸς τὴ θεολογικὴ. Αὐτὴ ἢ ἐννοια τοῦ πολιτισμικοῦ συστήματος στηρίχθηκε στὴ σοφία καὶ στὴ γνῶση ἢ ὅποια γιὰ αἰῶνες περιοριζόταν σὲ λίγους ἐκλεκτούς, τοποθετώντας ἔτσι ἓνα ὄριο κοινωνικῆς διαφοροποιήσεως ἀνάμεσα στὸν «καλλιεργημένο» καὶ στὸν «κοινὸν» ἄνθρωπο¹.

Ἡ ἀνθρωπιστικὴ ἐννοια ἐκφράζει ἓνα ἀπολυταρχικὸ πνεῦμα. Δέχεται τὸ τέλειο ὅπως ἐπιτυγχάνεται ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο, καὶ ἀπορρίπτει μὲ περιφρόνηση ὅ,τι θεωρεῖ κατώτερο. Ἀντίθετα, ἢ ἀνθρωπολογικὴ σχολὴ περιλαμβάνει στὸν ὄρισμό τοῦ πολιτισμικοῦ συστήματος καὶ τὸ ὑλικό, τὸ ταπεινό, ἀκόμη καὶ τὸ εὐτελές. Ἐπιπλέον, ἀντὶ νὰ ξεκινάει μὲ τὴν ἀποδοχὴ μιᾶς κληρονομημένης ἱεραρχήσεως ἀξιῶν, δέχεται αὐτὸ πού κάθε κοινωνία ἀναζητεῖ μέσα ἀπὸ τὸ πολιτισμικὸ σύστημά της, καὶ πολλὲς φορές βρίσκει, ἀξίες. Σκοπὸς τῆς ἀνθρωπολογικῆς σχολῆς δὲν εἶναι νὰ τὶς ἀποτιμήσει, ἀλλὰ νὰ βρεῖ τὴν ποικιλία, τὴ σταθερότητα καὶ τὶς ἀλληλοσυσχετίσεις αὐτῶν τῶν ἀπειράριθμων ἀξιῶν.²

Ἐκεῖνο πού πρέπει νὰ τονιστεῖ ἐδῶ εἶναι ὅτι καὶ αὐτές ἀκόμη οἱ διαφορὲς χάνονται σ' ἓνα ἄλλο ἐπίπεδο, μετασχηματίζονται καὶ

¹ 1. Bernardo Bernardi, "Introduction" στὸ *The Concept and Dynamics of Culture*, σ. 3.

2. Kroeber, Kluckhohn, *Culture*, σ. 60 - 61.

παρουσιάζονται σαν όμοιότητες. Αύτεις όμως οι μεταλλαγές προκαλοῦν έννοιολογική σύγχυση.

Οί ταξινομήσεις, αν και είναι απαραίτητες για τήν πληρέστερη κατανόηση τής σημασίας όρισμένων αντικειμένων, φαινομένων ή απόψεων, ώστόσο καταλήγουν σε βάρος τής σημασιολογικής τους ποικιλίας.

Τελικά πρέπει να δεχθοῦμε ότι οι βασικές διαφορές είναι υπερβατικές και αναπτύσσονται γύρω από τὰ δίδυμα τῶν πολιικά αντίθετων έννοιῶν εξέλιξη —στατικότητα, οίκουμενικότητα— σχετικότητα.

Βρίσκουμε και τὰ δύο αὐτὰ ζεύγη τῶν έννοιολογικῶν αντιθέσεων τοῦ ὅρου πολιτισμικό σύστημα στην ανθρωπολογική και στην ανθρωπιστική σχολή με μεγαλύτερη ή μικρότερη, κατά καιρούς, ένταση ή προβολή.

Ἡ μελέτη τής επιστημονικῆς έννοιας τοῦ πολιτισμικοῦ συστήματος από τήν ανθρωπολογία συνδέθηκε με τήν ἔκπυρριψη τής απόψεως για τήν ανθρωπίνη φύση που επικρατοῦσε τήν εποχή τοῦ διαφωτισμοῦ. Σύμφωνα με τήν ἄποψη αὐτή, ὁ άνθρωπος ἦταν καθολοκληρία ένα με τή Φύση. Ἡ εἰκόνα τοῦ ἀνθρώπου τοῦ δέκατου ένατου αἰώνα σαν ένα καθαρά λογικό ὄν μετασχηματίστηκε, από τήν ανθρωπολογική και λαογραφική σχολή τοῦ τέλους τοῦ δέκατου ένατου αἰώνα, στην εἰκόνα τοῦ μεταμορφωμένου πολιτισμένου ζώου.

Ἡ θέση αὐτή ἐκδηλώθηκε στο χῶρο τής επιστημονικῆς ἔρευνας με τήν ἐπαξίωση οίκουμενικοτήτων και όμοιοτήτων που μπορούσαν να βρεθοῦν παντοῦ παρόλες τις ἄνομοιότητες (ποικιλίες) τῶν ἐθνῶν στα διάφορα μέρη τοῦ κόσμου. Ἐκδηλώθηκε ακόμη με τήν προσπάθεια συσχετισμοῦ αὐτῶν τῶν οίκουμενικοτήτων με τις ἐπικυρωμένες σταθερές τής ανθρωπίνης βιολογίας, τής ψυχολογίας και τής κοινωνικῆς ὀργανώσεως¹.

Συγχρόνως ἐπιχειρήθηκε να κατασκευαστεῖ και μιὰ εἰκόνα

1. Clifford Geertz, *The Interpretation of Cultures*, New York: Basic Books, 1973, σ. 34.

του ανθρώπου σαν ένα πρότυπο, ένα αρχέτυπο, μια πλατωνική ιδέα ή ένα Αριστοτέλειο είδος. Οί καθημερινοί άνθρωποι δὲν εἶναι παρά αντανακλάσεις, παραμορφώσεις αὐτοῦ τοῦ προτύπου.

Αὐτὴ ἡ ἐπιστημονικὴ ἔννοια τοῦ πολιτισμικοῦ συστήματος σαν κατάσταση καὶ ὄχι σαν διεργασία, ἀποδόθηκε, σὲ μιὰ πιὸ προχωρημένη μορφή, μὲ τὸν ὄρο «ἐξοργανική» ἢ «ὑπεροργανική». Στὴν ὑπεροργανικὴ ἔννοια τοῦ πολιτισμικοῦ συστήματος ἀναφέρθηκε πρῶτος ὁ Herber Spencer¹. Ἀργότερα τὴν ὑπογράμμισε ὁ J. Lippert,² γιὰ νὰ τὴ διατυπώσει μὲ σαφήνεια, πιὸ ὕστερα, ὁ A.L. Kroeber³. Αὐτὸ τὸ ὑπεροργανικὸ πολιτισμικὸ σύστημα μοιράζονται ὅλες οἱ κοινωνίες, παρόλο πὺ δὲν ἀποκλείεται νὰ διαφέρουν σημαντικὰ ἀπὸ ποιοτικὴ ἄποψη.

Ἡ ἀνάπτυξη τῆς ιδέας τῶν προτύπων πρὸς τὰ ὅποια πρέπει νὰ τείνουν οἱ ἄνθρωποι δημιούργησε τὴν ἔννοια τῆς ἐξελίξεως πὺ ὀφείλει τὴν προβολή της στοὺς νεώτερους χρόνους, στὸ βιολόγο Charles Darwin. Τὰ εἶδη, σύμφωνα μὲ μιὰ ἐσφαλμένη, πὺ ὅμως ἐπικράτησε, ἐρμηνεία τοῦ ἔργου τοῦ Darwin, ἐξελίσσονται μονογραμμικὰ μέσα ἀπὸ ἓνα σύστημα φυσικῆς ἐπιλογῆς. Ἐξελίσσονται ἀπὸ τὶς ἀπλὲς στὶς σύνθετες μορφές. Καὶ ὁ ἄνθρωπος, ἀφοῦ ἀποτελεῖ μέρος τῆς Φύσεως, ἀκολουθεῖ μοιραῖα τοὺς νόμους της.

Ἡ ἐλιτίστικη καὶ ἀριστοκρατικὴ ἔννοια τοῦ πολιτισμικοῦ συστήματος μετασχηματίστηκε σὲ δημοκρατικὴ, ἀπὸ τὴν ἀνθρωπολογικὴ σχολή, πὺ ἐξέτεινε τὴν ἔννοια τῆς ἀνθρώπινης καλλιέργειας καὶ ἐξημερώσεως ἀπὸ τὸ ἄτομο στὴν κοινωνία. Τὸ πολιτισμικὸ σύστημα ἔγινε τὸ κύριο ὄργανο ἐλέγχου, καλλιέργειας καὶ βελτιώσεως τοῦ ἀνθρώπου. Αὐτὴ ἡ ἔννοια τοῦ πολιτισμικοῦ συστήματος συνδέεται στενὰ μὲ τὴν ιδέα τοῦ «κοινωνικοῦ συμβολαίου» τοῦ Rousseau πὺ περιορίζει τὰ φυσικὰ ἔνστικτα καὶ τὶς ἐπιθυμίες τοῦ ἀνθρώπου μὲ μιὰ δυναμικὴ ἐπιβολὴ τῆς θελήσεως.

1. *The Principles of Sociology*, London, 1874, τόμος 1, σ. 3 - 15.

2. *Kulturgeschichte der Menschheit in ihrem organischen Aufbau*, 2 τόμοι, Stuttgart, 1886 - 1887.

3. "The Superorganic", *American Anthropologist*, 19, 1917, 163 - 213.

Τὰ γεγονότα τοῦ δέκατου ἑνάτου αἰώνα προσέθεσαν στήν ἔννοια τῆς ἐξελίξεως, πού συνδέθηκε μέ τήν ἀνατροφή καί τόν αὐτοέλεγχο, μιᾶ ἱστορική διάσταση ἡ ὅποια κατέληξε σέ μιᾶ αἰσιόδοξη ἔννοια τῆς προόδου¹.

Ἡ ἔννοια τῆς ἐξελίξεως τοῦ πολιτισμικοῦ συστήματος, ὅπως ὑποστηρίχτηκε τόν περασμένο αἰώνα τόσο ἀπό τοὺς ἀνθρωπιστές ὅσο καί ἀπό τοὺς ἀνθρωπολόγους, πολεμήθηκε τόσο πολὺ ὥστε καί ἡ ἐπαναφορὰ τῶν θέσεων αὐτῶν, βελτιωμένων ὅμως ἀπό τοὺς νεοεξελικτικούς, ἰδίως ἀπὸ τὸ 1940 καί ἔπειτα, δὲν μπόρεσε νὰ βρεῖ μεγάλη ἀπήχηση. Ὁ George Murdock στὸ ἔργο του *Culture and Society* συνόψισε χαρακτηριστικὰ τὴν ἔννοια τῆς ἐξελίξεως, ὅπως τὴν κατανόησαν οἱ βιολόγοι, σὲ τέσσερις γενικὲς προτάσεις² :

- I) Ἡ ἐξέλιξη εἶναι μιὰ πραγματικὴ διεργασία ἀλλαγῆς, ὄχι ἓνας ταξινομικὸς χαρακτηρισμὸς διαδοχικῶν καταστάσεων.
- II) Ἡ ἐξέλιξη ἀποτελεῖται ἀπὸ πραγματικὰ γεγονότα, ὄχι ἀπὸ «ἀφαιρέσεις» γεγονότων.
- III) Ἡ πορεία τῆς ἐξελίξεως εἶναι πολυγραμμική.
- IV) Ἡ ἐξέλιξη γίνεται ἐντελῶς τυχαῖα καί δὲν μπορεῖ νὰ προβλεφθεῖ οὔτε νὰ προκαθοριστεῖ, καί οὔτε ἔχει σκοπὸ.

Ὁ Murdock μελέτησε τὶς ἐργασίες τῶν ἐξελικτικῶν καί διαπίστωσε ὅτι δὲν ἀκολουθήσαν τὶς τέσσερις αὐτὲς προτάσεις. Γιὰ αὐτοὺς ἡ ἐξέλιξη

- I) δὲν ἦταν μιὰ διεργασία ἀλλαγῆς ἀλλὰ μιὰ τυπολογία διαδοχικῶν καταστάσεων.
- II) δὲν ἦταν ἱστορικὴ μέ τὴν ἔννοια ἑνὸς ἀρχείου εἰδικῶν γεγονότων, ἀλλὰ μάλλον μιὰ γνωστικὴ ἀφαίρεση ἀπὸ πολλὰς ἀνεξάρτητες διαδοχές.

1. Roy Wagner, *The Invention of Culture*, Englewood Cliffs, N. J.: Prentice Hall, 1975, σ. 21.

2. George P. Murdock, *Culture and Society*, Pittsburgh, University of Pittsburgh Press, 1965, σ. 134 - 135.

III) ἦταν μονογραμμικὴ ἀντὶ πολυγραμμικὴ καὶ

IV) ἦταν παγκόσμια καὶ ἀναπόφευκτη· ἐπομένως ἦταν προκαθορισμένη καὶ μποροῦσε νὰ προβλεφθεῖ.

Καὶ οἱ τέσσερις αὐτὲς πρακτικὲς ἦταν ἀντίθετες πρὸς τὰ τέσσερα χαρακτηριστικὰ — προτάσεις τῆς ἐξελίξεως ποὺ ὑραματίστηκαν οἱ βιολόγοι.

Ἡ ἐπισήμανση τῶν λαθῶν στὴν ἐφαρμογὴ τῆς ἐξελικτικῆς ἔννοιας τοῦ πολιτισμικοῦ συστήματος καὶ κυρίως οἱ ἀδυναμίες ποὺ παρουσίαζε ὁ συσχετισμὸς προηγούμενων ἱστορικῶν γεγονότων ὡς αἰτίων μὲ ἐπόμενα ὡς αἰτιατὰ βυήθησαν στὸ νὰ δημιουργηθοῦν παραλλαγές δύο κυρίων καὶ μεγάλων θεωρήσεων τοῦ πολιτισμικοῦ συστήματος, τῆς δομολειτουργικῆς καὶ τῆς σχετικότητας. Ἡ πρώτη παρουσιάζεται σὲ μιὰ στατικὴ μορφή ἀντίθετη τῆς ἐξελίξεως, ἐνῶ ἡ δεύτερη, τονίζοντας τὴ σπουδαιότητα τοῦ τοπικοῦ πολιτισμικοῦ συστήματος, ἀντιτίθεται στὴν ἔννοια τῶν οἰκουμενικῶν στοιχείων. Ἡ πρώτη, ἂν καὶ ὕπως ἔχει ὑποστηριχθεῖ στὴν πραγματικότητα δὲν εἶναι μία ἀλλὰ δύο ἀντίθετες θεωρίες, ὥστὸσο παρουσιάζεται ἐνωμένη, κι ἔτσι ὑποδηλώνεται ὅτι ἡ κάθε μία εἶναι ἡ ἄλλη ὕψη τοῦ ἴδιου νομίσματος. Καὶ οἱ δύο ξεκινοῦν ἀπὸ κοινὲς ἀρχές· συγκεκριμένα καὶ οἱ δύο θεωρίες δέχονται ὅτι οἱ πολιτισμικὲς λεπτομέρειες πρέπει πάντοτε νὰ ἐξετάζονται μέσα στὸ κοινωνικὸ τους πλαίσιο, καὶ ὅτι κάθε πολιτισμικὸ χαρακτηριστικὸ ἀναμειγνύεται ἢ συνδέεται μὲ κάθε ἄλλο.

Ἡ λειτουργικὴ θεωρία τοῦ πολιτισμικοῦ συστήματος ἐρμηνεύει τὴν ἀλληλεξάρτηση τῶν διαφόρων μερῶν τοῦ συστήματος, ὕπως αὐτὸ παρουσιάζεται στὸ χρόνο τῆς μελέτης¹. Ἡ δομικὴ

1. Βλέπε σχετικὰ Bronislaw Malinowski, "Culture", *Encyclopaedia of the Social Sciences*, τόμ. IV, σ. 621 - 46· τοῦ ἴδιου, *A Scientific Theory of Culture and Other Essays*, Chapel Hill: The University of North Carolina Press, 1944· A. R. Radcliffe - Brown, "On Social Structure", *Journal of the Royal Anthropological Institute of Great Britain and Ireland*, 1940, 70, 1 - 12· Raymond Firth, *Man and Culture: An Evaluation of the Work of Bronislaw Malinowski*, New York: Harper Torchbooks, 1964, (α' ἔκδοσις 1957).

Θεωρία δείχνει πώς ό ύποκεισδήςποτε είδικός πολιτισμικός Θεσμός είναι μόνο ένας από μια σειρά πιθανών μεταλλαγών και συνδυασμών που μπορούν να έντοπιστουν και σ' άλλους πολιτισμικούς τόμεις. Αύτη όμως ή Θεώρηση του πολιτισμικού συστήματος προχώρησε, σε όρισμένες τουλάχιστον πτυχές της, στην αναζήτηση των οικουμενικών στοιχείων, αφού απομακρύνθηκε από τή μελέτη των τοπικών πολιτισμών που είναι τὸ αρχικό σημείο ενδιαφέροντος, προτιμώντας να διαπιστώσει τήν ύπαρξη μηχανισμού σκέψεις ελαίου σ' όλους τους ανθρώπους, ανεξάρτητα από τὸ βαθμό κοινωνικής οργάνωσης και τεχνολογικής εξέλιξης¹.

Η εξέλικτική έννοια του πολιτισμικού συστήματος συνδέθηκε και με τήν αναζήτηση των παγκόσμιων, πανανθρώπινων στοιχείων που ένσωματώνονται στις ύψηλότερες μορφές του συστήματος.

Η συγκριτική μέθοδος εφαρμόστηκε για να αποτιμηθούν τὰ πολιτισμικά συστήματα και με βάση αυτό τὸ γεγονός ή αποδοχή τῆς ύπεροχής όρισμένων προκάλεσε αντίδραση γιατί, όπως τονίστηκε προηγουμένως, δέν ήταν εύκολο να προσδιοριστούν κοινὰ κριτήρια². Στην πραγματικότητα οί εξέλικτικοί αντιλαμβάνονται τὸ πολιτισμικό σύστημα σαν ένα πίνακα συγχρονικό, όριζόντιο, παράξενα απλό και μονόσημο και αυτό τὸ συνέκριναν με άλλα πολιτισμικά συστήματα που τὰ αντιλαμβάνονταν κατά τὸν ίδιο τρόπο. Όσοι έπιδίωκαν να κατανοήσουν τή φύση του πολιτισμοῦ και τήν επίδρασή του στους ανθρώπους έκαναν τὸ λάθος να συγγέουν τήν αποτίμηση διαφορετικών πολιτισμικών συστημάτων με τὸ πρόβλημα τῆς αξίας στο πολιτισμικό σύστημα.

Η έννοια τῆς πολιτισμικής σχετικότητας αναφέρθηκε πρώτα από τὸν William Graham Sumner στο έργο του *F o l k w a y s*

1. Claude Lévi - Strauss, *Anthropologie structurale*, Paris : Plon, 1958· του ίδιου, *Mythologiques : le cru et le cuit*, Paris : Plon, 1964· του ίδιου, *Du miel au cendres*, Paris : Plon, 1966.
2. Για τὰ προβλήματα που παρουσιάζει ή συγκριτική μέθοδος βλέπε και Marios Nikolinakos, "An Essay on Comparison as a Method in Social Sciences", *Επεθεώρηση Κοινωνικών Έρευνών*, 29, 1977, 44 - 54.

(1906). 'Ο Sumner απέριψε όχι μόνο τὸν ἐθνοκεντρικὸ τρόπο κριτικῆς ἄλλων πολιτισμικῶν συστημάτων ἀλλὰ καὶ τὴν ἐγκυρότητα τῶν κριτηρίων ποὺ χρησιμοποιοῦνται γιὰ τὴν ἀποτίμηση πολιτισμικῶν φαινομένων.

'Η ἀνθρωπολογικὴ σχολὴ τῆς σχετικότητας ὑποστήριξε ὅτι κανένας πολιτισμὸς δὲν εἶναι κληρονομικὰ ἀνώτερος ἀπὸ ἕναν ἄλλο μὲ κριτήριον τὴ σημασία τους γιὰ τὰ ἄτομα ποὺ εἶναι φορεῖς τους.¹

'Η θέση αὐτὴ τῆς σχολῆς τῆς σχετικότητας βασίστηκε σὲ δύο ἀρχές ποὺ παρουσιάζονται ἢ μία μὲ ἰδεολογικὸ μακρὸν καὶ ἢ ἄλλη μὲ ἐπιστημονικο-ερμηνευτικὸ, ὅσο βέβαια εἶναι δυνατόν νὰ διαχωριστοῦν αὐτὲς οἱ ἔννοιες. 'Η πρώτη ἀπορρίπτει τὶς ἀριστοκρατικὲς ἀντιλήψεις γιὰ τὴν ὑπεροχὴ ἑνὸς πολιτισμικοῦ συστήματος, ἐφόσον δὲν λαμβάνονται ὑπόψη οἱ λόγοι γιὰ τοὺς ὁποίους αὐτὸ ἔχει ἐπιβληθεῖ πάνω σ' ἄλλα πολιτισμικὰ συστήματα. 'Η δημοκρατικὴ αὐτὴ ἀρχὴ στὴν ἐφαρμογὴ της μετασχηματίστηκε σὲ συντηρητικὴ θέση μὲ τὴν ὑποστήριξη τοῦ *Status Quo*. 'Η ἐπισήμανση τοῦ σφάλματος αὐτοῦ ὁδήγησε σὲ βελτιώσεις τῆς σχολῆς ποὺ στὴ συνέχεια παρουσιάστηκε μὲ νέα ὀνόματα, ὅπως «φωνημικὴ ἀνάλυση», «ἐθνοεπιστήμη», «ἐρμηνευτικὴ», «κοινωνιολογία τῆς γνώσεως», «ἀντίθεση στὸν πνευματικὸ ἰμπεριαλισμὸ» σ' ἀντικατάσταση τοῦ ὅρου «πολιτισμικὴ σχετικότητα».

'Η ἐπιστημονικὴ—ἐρμηνευτικὴ ἀρχὴ προῆλθε ἀπὸ τὴν ἀνάγκη νὰ ἐξεταστεῖ τὸ πολιτισμικὸ σύστημα σὲ συνδυασμὸ μὲ τὶς καταστάσεις ποὺ ἀντιμετωπίζονται ἀπὸ τὴν κοινωνία ποὺ ἔχει τὸ συγκεκριμένο πολιτισμικὸ σύστημα. 'Η σύγκριση τότε μόνο εἶναι δυνατὴ, ὅταν κάθε πολιτισμικὸ σύστημα κατανοηθεῖ στὸ σύνολό του. Σύμφωνα μὲ τὴν ἀποψη τῆς ἀνθρωπολόγου Ruth Benedict,² ἡ ἀφαίρεση στοιχείων ἀπὸ ἕνα πολιτισμικὸ σύστημα, ποὺ θὰ ἔχει σκοπὸ τὴ σύγκρισή τους μὲ ἀντίστοιχα ἄλλων πολιτισμικῶν συ-

¹ *ib.*

1. Melville J. Herskovits, *Cultural Relativism: Perspectives in Cultural Pluralism*, New York: Random House, 1972.

2. *Patterns of Culture*, Boston: Sentry Edition, 1959 (α' ἐκδοσὴ 1934).

στημάτων, είναι επιστημονικά παράνομη. Ένα στοιχείο αποκτᾶ τὸ νόημά του μέσα σ' ἓνα συγκεκριμένο περιβάλλον.

Οἱ ἔννοιες ἐξέλιξη —στάτικότητα, πολιτισμικές οἰκουμενικότητες—σχετικότητα (τοπική) πού ἔχουν παρουσιαστεῖ σάν ζευγάρια δυαδικῶν ἀντιθέσεων, μόνο σάν ἰδανικοί τύποι μποροῦν νὰ ληφθῶν γιατί στήν πραγματικότητα συνυπάρχουν. Οἱ ἀνθρωπολόγοι π.χ. καί ὅταν ἐπιμένουν στή μελέτη μικρῶν κοινοτήτων ἔχουν γιά ἀπώτερο στόχο τήν ἀνεύρεση τῶν στοιχείων ἐκείνων πού μποροῦν νὰ ὀδηγήσουν σέ τυπολογίες καθολικῆς ἐφαρμογῆς σ' ὅλες τίς κοινωνίες. Ἡ προτίμηση στή μελέτη τῶν μικρῶν κοινοτήτων ὀφείλεται στοῦ γεγονότος ὅτι οἱ κοινωνίες αὐτές προσφέρονται I) γιά νὰ τονιστεῖ ἡ αὐτονομία τῶν πολιτισμικῶν συστημάτων· II) γιά νὰ ἀναζητηθεῖ ἡ πιό κατάλληλη μεθοδολογία γιά τὸν καθορισμὸ πραγματικῶν συγκρίσιμων μονάδων, καί III) γιά νὰ καταδειχθεῖ ὅτι πολλὰ ἀπὸ τὰ προβλήματα τοῦ σύγχρονου κόσμου προκαλοῦνται ἀπὸ τὸν διαφορετικὸ τρόπο κατανοήσεως τῆς πραγματικότητας ἀπὸ διάφορες ἔθνικες καί κοινωνικές ομάδες.

Γενικά ἔχει παρατηρηθεῖ ὅτι ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴ θέση μιᾶς σχολῆς ἀπέναντι στίς ἔννοιες ἐξέλιξη, δομῆ, λειτουργία, πολιτισμική οἰκουμενικότητα, σχετικότητα, συνήθως ὀρίζεται σάν πολιτισμικὸ σύστημα μόνο ἓνα μέρος τοῦ ὅλου, καί αὐτὸ τὸ μέρος διαφέρει ἀπὸ ἐπιστήμονα σέ ἐπιστήμονα πού τὸ ἐπιλέγει μᾶλλον τυχαῖα χωρὶς νὰ διευκρινίζει τοὺς λόγους. Ἡ Etienne Vermeersch¹ ἔχει ἐπιχειρήσει νὰ ὑπαγάγει τοὺς διάφορους ὀρισμοὺς τοῦ πολιτισμικοῦ συστήματος σέ πέντε κατηγορίες: Ἡ πρώτη κατηγορία περιλαμβάνει τοὺς ὀρισμοὺς πού περιγράφουν τὸ πολιτισμικὸ σύστημα σάν σύνολο διανοητικῶν καταστάσεων καί διεργασιῶν γνωστικοῦ, συγκινησιακοῦ καί ἀποτιμητικοῦ τύπου. Ἡ δεύτερη ἀναφέρεται σέ ἐπαναλαμβανόμενους τρόπους συμπεριφορᾶς ἀτόμων ἢ ομάδων. Ἡ τρίτη ἀποτελεῖται ἀπὸ ὀρισμοὺς πού δέχονται ἀποκτήσεις, μισο-διανοητικοῦ, μισο-ὕλικοῦ τύπου, πού ἐπιτρέπουν

1. "An Analysis of the Concept of Culture" στὸ *The Concept and Dynamics of Culture*, Bernardo Bernardi (ἐκδ.), σ. 14 - 15.

στὸν ἄνθρωπο νὰ ἐπιτύχει μερικοὺς εἰδικοὺς σκοποὺς. Ἡ τέταρτη περιλαμβάνει τὰ ὑλικά καὶ τὰ μὴ ὑλικά προϊόντα τῆς ἀνθρώπινης δραστηριότητος. Τελικά, ἡ πέμπτη καὶ τελευταία κατηγορία ὀρισμῶν περιλαμβάνει κάθε τι ποὺ συνδέεται μὲ τὴν ἔννοια τῶν θεσμῶν.

Τὰ τελευταῖα χρόνια προτιμοῦνται οἱ ὀρισμοὶ ποὺ ὑποστηρίζουν ὅτι τὸ πολιτισμικὸ σύστημα εἶναι μιὰ διανοητικὴ κατάσταση καὶ διεργασία.¹ Ὁ ὅρος ὑλικὸ πολιτισμικὸ σύστημα θεωρεῖται λανθασμένη ὀνομασία γιατί τὰ καλλιτεχνικά προϊόντα εἶναι παράγωγα τῶν ἰδεῶν.

Σύμφωνα μὲ τὴ σύγχρονη ἰδεαλιστικὴ ἔννοια, τὸ πολιτισμικὸ σύστημα ἀποτελεῖται ἀπὸ μιὰ σειρά μηχανισμῶν ἐλέγχου τῆς συμπεριφορᾶς: ἀπὸ σχέδια, συνταγές, κανόνες, ὑδηγίες, προγράμματα.²

Ἡ ἀνθρωπιστικὴ ἔννοια τοῦ πολιτισμικοῦ συστήματος περιορίστηκε στὸ συγκεκριμένο, στὴν ἔκφραση τοῦ κόσμου τῶν ἰδεῶν, στὴ μορφή, στὸ προϊόν εἴτε αὐτὸ εἶναι συγκεκριμένη κοινωνικὴ συμπεριφορὰ εἴτε πράξη (π.χ. ἓνα ἔθνος) εἴτε ἓνα καλλιτεχνικὸ δημιούργημα. Αὐτὰ θεωρήθηκαν μέσα τελειότητας καὶ πληρότητας τοῦ ἀνθρώπου σύμφωνα μὲ ὀρισμένα κριτήρια ποὺ ὑπάρχουν σὲ κάθε κοινωνία ἢ σὲ κάθε χρονικὴ περίοδο. Μερικὲς δημιουργίες θεωρεῖται ὅτι ἔχουν παγκόσμια ἀναγνώριση. Σ' αὐτὴ τὴν περίπτωση τὸ ἄτομο καταβάλλει προσπάθεια νὰ δημιουργήσῃ προσωπικὴ σχέση μ' αὐτές. Κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο παροτρύνεται τὸ ἄτομο νὰ ἀσκηθεῖ σὲ ὀρισμένες πράξεις ποὺ τὸ διευκολύνουν νὰ πλησιάσῃ πανανθρώπινες ἀξίες, νὰ τὶς ἐνστερνιστεῖ καὶ μέσα ἀπ' αὐτές νὰ ἐπιτύχει τὴν προσωπικὴ του βελτίωση.

Ἡ ἀνθρωπιστικὴ ἔννοια τοῦ πολιτισμικοῦ συστήματος τονίζει τὴν ἐξέλιξη, τὴ βελτίωση τῶν πολιτιστικῶν προϊόντων καὶ

1. Ward H. Goodenough, "Cultural Anthropology and Linguistics", στὸ *Language in Culture and Society*, Dell Hymes (ἐκδ.), New York: Harper and Row, 1964, σ. 36 - 39· τοῦ ἴδιου, "Introduction" στὸ *Explorations in Cultural Anthropology*, Ward Goodenough (ἐκδ.), New York: McGraw-Hill, 1964, σ. 1 - 24.

2. Geertz, *The Interpretation of Cultures*, σ. 44.

τὴν παγκοσμιότητα ὀρισμένων μορφῶν τέχνης καὶ ἀξιῶν. Ἀπὸ τὴν ἔννοια τῆς ἐξελίξεως εὐκόλα προχώρησε καὶ στὴν ἐνσωμάτωση τῆς πρακτικῆς τῆς συγκρίσεως καὶ τῆς ἀποτιμήσεως.

Τὸ πολιτισμικὸ σύστημα ἔχει ἐξεταστεῖ μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ ἀπὸ λαοὺς ποὺ ἔχουν ἐπηρεαστεῖ ἀπὸ ἓνα εἶδος παραγωγικῆς ἐργασίας ποὺ εἶναι ἡ βάση τοῦ πιστωτικοῦ συστήματος, γι' αὐτὸ καὶ τὸ ἀποτιμοῦν μὲ νομισματικούς ὄρους. Μὲ τὸν ἴδιο τρόπο ἀποτιμοῦνται ἄλλες ποσότητες, ὅπως π.χ. ὁ χρόνος, καὶ ἀφηρημένες ἔννοιες, ὅπως τὰ δικαιώματα καὶ οἱ ὑποχρεώσεις. "Ὅλα αὐτὰ ἐξίγουν γιὰτὶ ἡ ἀνθρωπιστικὴ ἔννοια τοῦ πολιτισμικοῦ συστήματος κυριάρχησε γιὰ τόσο μεγάλο διάστημα. «Ἀντιπροσωπεύει τὴ δημιουργικὴ αὐξηση, τὴν παραγωγικότητα ποὺ δημιουργεῖ ἐργασία καὶ γνώση μὲ τὸ νὰ προσφέρει τίς ιδέες, τὴν τεχνικὴ καὶ τίς ἀνακαλύψεις τῆς κοίτης, τελικὰ, διαμορφώνει αὐτὴ ἡ ἴδια πολιτιστικὴ ἀξία». ¹ Μὲ ἄλλα λόγια ἡ κουλτούρα ἔχει γίνει ἐμπόρευμα ποὺ παράγεται ἀπὸ εἰδικούς. Γι' αὐτὸ ἐκφράζεται σὲ ποσότητες ποὺ μποροῦν νὰ μετρηθοῦν: τιμὴ, ἀμοιβή, συγγραφικὰ δικαιώματα, μέγεθος ἐκδόσεων ἔχουν γενικὰ γίνει ἀποδείξεις ποιότητας.²

Οἱ παραπάνω θέσεις ἐρμηνεύουν τὴ διάσταση ποὺ παρατηρεῖται ἀνάμεσα στὴν «κουλτούρα» σὰν προϊόν καταναλώσιμο ἀπὸ τίς μάζες, καὶ τὴν «κουλτούρα» σὰν ὑψηλὴ τέχνη ἢ ἄριστη «ἐκτέλεση», ποὺ μποροῦν νὰ ἀντιληφθοῦν οἱ λίγοι οἱ ὁποῖοι ἔχουν μυηθεῖ σ' αὐτὴ.

Τὰ τελευταῖα χρόνια, ὁ περιορισμὸς τῆς ἀνθρωπιστικῆς ἔννοιας τοῦ πολιτισμικοῦ συστήματος στὶς καλὲς τέχνες μόνον καὶ ὁ ἀποκλεισμὸς τῶν μαζῶν ἀπὸ τὴ δημιουργικὴ διεργασία καὶ τὴν κατανόησή τους ἄρχισαν νὰ μὴ γίνονται δεκτὰ σὰν πράξεις πολιτιστικῆς πολιτικῆς. Οἱ ἀντιδράσεις καὶ ἀλλαγές ποὺ παρατηροῦνται ὀφείλονται σὲ τρεῖς βασικὰ λόγους:

1. Wagner, *The Invention of Culture*, σ. 23.

2. "Address" by Dr. K. Moersch, *Ad Hoc Conference of European Ministers with Responsibility for Cultural Affairs*, Oslo 1976, Strasbourg: Council of Europe, 1976, σ. 42.

1) Στο χώρο τῆς διοικήσεως τῶν ἐπιχειρήσεων δημιουργήθηκε ἡ κατάσταση τῆς συμμετοχῆς τῶν ἐργαζομένων στίς ἀποφάσεις. Ἀπό τὸν ἐπιχειρησιακὸν χώρον ἡ πρακτικὴ αὐτὴ πέρασε στὸ πολιτισμικὸν σύστημα ὅπου καθιερώθηκε σὰν δικαίωμα, ὅπως ἡ ἐργασία. Ἦδη ἀπὸ τὸ 1948 στὴν 27 παράγραφο τῆς Παγκόσμιας Διακηρύξεως τῶν ἀνθρώπινων δικαιωμάτων ἀναφέρεται ὅτι ὁ καθένας ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ συμμετέχει ἐλεύθερα στὴν πολιτιστικὴ ζωὴ τῆς κοινότητος καὶ νὰ ἀπολαμβάνει τίς τέχνες¹. Βασικὰ ὅμως ἄρχισε νὰ ἐφαρμόζεται σὰν πολιτικὴ ἀπὸ τὴ δεκαετία τοῦ 1960, ὅποτε οἱ φωνές γιὰ διεύρυνση τοῦ περιεχομένου τοῦ ὅρου culture καὶ τοῦ κύκλου τῶν ἀτόμων ποὺ γεύονται τὰ πολιτιστικὰ ἀγαθὰ ἔγιναν πιὸ ἔντονες.

2) Ἡ διεύρυνση τοῦ περιεχομένου τοῦ πολιτισμικοῦ συστήματος ἔγινε ἀπαίτηση τῶν μικρῶν ἰδίως χωρῶν. Οἱ χώρες αὐτές ἄρχισαν νὰ ἀντιλαμβάνονται ὅτι ἡ ἐλιτίστικη ἐννοία τοῦ πολιτισμικοῦ συστήματος μὲ τὴν ἱεράρχηση τῆς ποιότητος τῆς τέχνης καὶ τῶν γραμμάτων ἔχει στὴν ἐποχὴ μας προεκτάσεις ποὺ ἀγγίζουν τὸ θέμα τῆς διατηρήσεως τῆς ἐθνικῆς πολιτισμικῆς ταυτότητος τῶν χωρῶν αὐτῶν. Καὶ αὐτὸ γιὰ τὰ ἰσχυρότερα καὶ μεγαλύτερα κράτη τείνουν νὰ ὑποστηρίζουν καὶ νὰ ἐπιβάλλουν τὴν ἰδέα ὅτι τὸ δικό τους πολιτισμικὸν σύστημα βρίσκεται στὴ κορυφὴ τῆς πυραμίδας.

3) Παρόλη τὴν τεχνολογικὴ ἐπανάσταση στὸν τομέα τῆς ἐπικοινωνίας, ἡ ἐπικοινωνία τῶν διαφόρων λαῶν δὲν ἐπιτεύχθηκε πραγματικά. Τὸ πολιτισμικὸν σύστημα παρεμβάλλεται σὰν ἐμπόδιο στὴν ἐπικοινωνία ὄχι τόσο μὲ τὴν περιορισμένην του ἐννοία, τῶν καλῶν τεχνῶν καὶ τῶν γραμμάτων, ὅσο σὰν κοσμοθεωρία, σὰν τρόπος ζωῆς καὶ κατανοήσεως τοῦ ἀνθρωπογενοῦς καὶ τοῦ φυσικοῦ περιβάλλοντος. Ἰδῶ πρέπει νὰ ἀναφέρουμε ὅτι οἱ οἰκονομικὰ ἰσχυρὲς χώρες, ὅταν διαπίστωσαν ὅτι ἐμπόδιο στὴν οἰκονομικὴ διεί-

¹ "Address" by Mr. M. Guy, Ad Hoc Conference of European Ministers with Responsibility for Cultural Affairs, σ. 53. "Address" by Mr. Franz Karasek, σ. 19. "Address" by Mr. N. Matthiasen σ. 48. "Address" by Mr. Georg Kahn - Ackermann, σ. 16 - 17.

σδυσή τους στis μικρές ήταν τo πολιτισμικό σύστημα τών τελευταίων, προσπάθησαν να τo ξεπεράσουν κατανοώντας το.

Τόσο ή ανθρωπιστική όσο και ή ανθρωπολογική έννοια του πολιτισμικού συστήματος είναι αναμφισβήτητες πραγματικότητες που μπορεί να θεωρηθεί ότι βρίσκονται σε σχέση μέρους προς όλο ή σημαίνοντος προς σημαινόμενο. Αυτές οι δύο βασικές έννοιες του όρου culture θα αποδίδονται του λοιπού ως εξής : μία ευρύτερη, γενικότερη και περιγραφική, πολιτισμικό σύστημα, ή άλλη υποκειμενική και έκλεκτική, συμβολικός τύπος¹. Η προτίμηση του τελευταίου όρου αντί του γνωστού «κουλτούρα», θα γίνει κατανοητή στα επόμενα κεφάλαια.

Η ταύτιση τών όρων culture και culture system έχει γίνει αποδεκτή και από τον Gerald Weiss.²

1. Η Άρτεμις Έμμανουήλ χρησιμοποιεί τον όρο πολιτισμός για τo culture και τον όρο ανώτερος πολιτισμός για τo civilization στο έργο της *Ιστορικές και Επιστημονικές Θεμελιώσεις τής Κοινωνιολογίας*, Πειραιεύς : Εκδόσεις Καραμπερόπουλος, 1979, σ. 309.

2. "A Scientific Concept of Culture", *American Anthropologist*, 1970, 72, 1, 1-10.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΟ ΣΥΣΤΗΜΑ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΑ

Κοινωνιολόγοι και πολιτισμικοί ανθρωπολόγοι έχουν πολλές φορές υποστηρίξει την αυτονομία του πολιτισμικού συστήματος, δηλαδή, τή μὴ ἐξάρτησή του ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους, φορεῖς αὐτοῦ τοῦ συστήματος.¹ Ἡ ὑπεροργανικὴ θεωρία τοῦ πολιτισμικοῦ συστήματος ἔχει πιστοὺς καὶ σταθεροὺς ὀπαδοὺς τοὺς λαογράφους, πὺ τόσο στὶς παλαιότερες θέσεις τους, τῆς ἱστοριογεωγραφικῆς σχολῆς, ὅσο καὶ στὶς τελευταῖες, τοῦ δομισμού, χωρίζουν τὸ λαὸ (Folk) ἀπὸ τὴ γνώση (Lore) του καὶ ἐνδιαφέρονται κυρίως μόνο γιὰ τὴ γνώση καὶ τὰ πνευματικὰ προϊόντα τοῦ λαοῦ. Μ' ἄλλα λόγια, ἡ μελέτη τῆς λαογραφίας ἐνὸς λαοῦ γίνεται σὰν αὐτὴ νὰ μὴν ἔχει καμμιά σχέση μὲ τὸ λαό.²

Σχετικὴ μὲ τὴν ὑπεροργανικὴ θεωρία εἶναι ἡ θεωρία πὺ ἔχει διατυπωθεῖ μὲ ποικίλες ἀπόψεις καὶ πὺ δέχεται ὅτι τὸ πολιτισμικὸ σύστημα προηγεῖται τοῦ κοινωνικοῦ. Ἡ ἐννοια αὐτῆς τῆς προτεραιότητος τοποθετεῖται σ' ἓνα πλαίσιο λογικὸ μᾶλλον παρὰ ὄντολογικὸ ἢ χρονολογικὸ. Τὸ βαθύτερο νόημα αὐτῆς τῆς θέσεως εἶναι ὅτι τὰ σημεῖα καὶ τὰ σύμβολα ἀποτελοῦν μιὰ αὐθεντικὴ ἔκφραση τῆς ἀνθρώπινης φύσεως καὶ ὄχι τῆς κοινωνίας, καὶ γι' αὐτὸ

1. A. L. Kroeber, "The Anthropological Attitude", *The American Mercury* 13, 1928, 490 - 496. R. H. Lowie, *The History of Ethnological Theory*, New York: Farrar and Rinehart, 1937, σ. 256. Émile Durkheim, *The Rules of Sociological Method*, Trans. Sarah A. Solovay and John H. Mueller, George E. G. Catlin (ἐκδ.), Chicago: University of Chicago Press, 1938 (α' ἐκδ. 1895), σ. lvi.

2. Alan Dundes, "Structuralism and Folklore", *Studia Fennica*, 20, 1976, 80.

τὸ πολιτισμικὸ σύστημα δὲν μπορεῖ νὰ ἐρμηνευθεῖ μὲ βάση μόνο τὴν κοινωνία.¹

Ἡ ἀποψη αὐτὴ στὴν πιὸ ἀκραία της θέση θεωρεῖ τὸ κοινωνικὸ σύστημα σὰν μέρος ἐνὸς εὐρύτερου ὅλου, δηλαδή, τοῦ πολιτισμικοῦ συστήματος. Ἀλλὰ καὶ ἡ ἀκριβῶς ἀντίθετη ἀποψη, ὅτι δηλαδή τὸ πολιτισμικὸ σύστημα εἶναι παράγωγο τοῦ κοινωνικοῦ, ἔχει ὑποστηριχθεῖ μὲ φανατισμό.²

Αὐτὲς οἱ θέσεις δὲν ἦταν οἱ μόνες ποὺ ὑποστηρίχτηκαν γιὰ τὸ εἶδος τῶν σχέσεων πολιτισμικοῦ συστήματος καὶ κοινωνίας. Ὑπάρχουν καὶ ἄλλες ἐξίσου σημαντικὲς καὶ γνωστὲς ποὺ, σὲ μιὰ προσπάθεια ἀναγωγῆς σὲ ἓνα μικρότερο ἀριθμὸ κατηγοριῶν, μποροῦν νὰ ταξινομηθοῦν σὲ μιὰ ἀπὸ τὶς δύο βασικὲς καὶ πολιτικὰ ἀντίθετες, ποὺ ἤδη ἀναφέρθηκαν. Μιὰ ομάδα π.χ. ἐπιστημόνων ἔχει ὑποστηρίξει ὅτι κοινωνία καὶ πολιτισμικὸ σύστημα εἶναι ἔννοιες ἀνεξάρτητες ἀλλὰ ὄχι αὐθύπαρκτες. Ἄλλοι ἐπιστήμονες τονίζουν τὴν ἰσοδυναμία τῶν δύο αὐτῶν ἐνοιῶν, ἐνῶ μιὰ τρίτη ομάδα δέχεται ὅτι οἱ ἔννοιες αὐτὲς ἀμειβαῖα ἀποκλείονται.

Ἰδαιωτικὲς διαφορὲς, διαφορετικὲς ἐκτιμήσεις τοῦ βαθμοῦ ἐξέλιξης καὶ τοῦ εἴδους τῶν κοινωνιῶν, καθὼς ἐπίσης ἐννοιολογικοὶ διαφορετικοὶ τοῦ πολιτισμικοῦ συστήματος καὶ τῶν συμβολικῶν τοῦ κοινωνικοῦ δημιουργήσει προβλήματα στὸν προσδιορισμὸ τῶν σχέσεων ἀνάμεσα στὴν κοινωνία καὶ στὸ πολιτισμικὸ σύστημα, ὅπως θὰ ἀποδειχθεῖ σὲ ὅ,τι ἀκολουθεῖ.

Σύμφωνα μὲ τὶς θεωρίες γιὰ τὴν ἐξέλιξη τῆς ἀνθρώπινης κοινωνίας, ποὺ ὑποστηρίχτηκαν τὸν περασμένο αἰῶνα, οἱ ἄνθρωποι πέρασαν ἀπὸ τὸν πρωτόγονο τύπο στὸν παραδοσιακὸ (ἀγροτικὸ) καὶ ἀπ' αὐτὸν στὸν σύγχρονο ἀστικοβιομηχανικό.

-
1. Zev Barbu, "Popular Culture: A Sociological Approach", στὸ *Approaches to Popular Culture*, C. W. E. Bigsby (ἐκδ.), Bowling Green, Ohio: Bowling Green University Popular Press, 1976, σ. 49 - 50. Talcott Parsons, *The Social System*, Glencoe, Ill.: The Free Press, 1951.
 2. E. S. Markarian, "The Concept of Culture in the System of Modern Sciences", στὸ *The Concept and Dynamics of Culture*, Bernardo Bernardi (ἐκδ.), The Hague: Mouton Publishers, 1977, σ. 111.

Στὸν πρωτόγονο τύπο κοινωνίας ἡ οἰκονομία, ἡ πολιτεία, ἡ ἰδεολογία, τὸ τελετουργικό, ἡ τέχνη καὶ οἱ νόμοι δὲν διακρίνονται σὰν ἰδιαίτερα συστήματα ἢ ὑποσυστήματα. Βάση τῆς κοινωνικῆς δομῆς αὐτοῦ τοῦ τύπου εἶναι τὸ σύστημα τῆς συγγένειας πρὸ ἀναπτύσσεται σὲ διάφορα ἐπίπεδα κοινωνικῆς δραστηριότητος καὶ πρὸ δημιουργεῖ σχέσεις πολυδυναμικῆς καὶ πολυλειτουργικῆς πρὸ δένουν ἄτομο, κοινωνία καὶ πολιτισμικὸ σύστημα σ' ἓνα ἑνιαῖο ὄλο. Ὁλος ὁ κόσμος ταξινομεῖται σ' ἓνα σύστημα πραγματικότητος τῆς καθημερινῆς ζωῆς. Ἐὰ ὄνειρα, ἡ ὀρησκεία, ἡ τέχνη κτλ. δὲν ἀνήκουν σ' ἄλλους κόσμους πραγματικότητος, ἀλλὰ στὴν καθημερινὴ ἐμπειρία τοῦ ἀνθρώπου.

Ὁ πρωτόγονος ἄνθρωπος πρὸ στέκει στὸ κέντρο αὐτοῦ τοῦ ἀδιαίρετου ὄλου δὲν ἔχει ἀκόμα χαρακτηριστεῖ σὰν «homo economicus», «homo religiosus», «homo politicus» κτλ. Μέσα στὴ σφαιρικὴ αὐτὴ ὀλότητα οἱ συμβολικοὶ τύποι δὲν παρουσιάζονται σὰν προϊόντα, ἀλλὰ ἐμφανίζονται μέσα ἀπὸ τὶς διάφορες δραστηριότητες.

Οἱ αὐτόνομες κοινωνίες τῶν πρωτογόνων ἔδωσαν τὴν ἰδέα γιὰ τὸν ὀρισμὸ τοῦ πολιτισμικοῦ συστήματος ὡς ἑνὸς ἀνεξάρτητου καὶ αὐτάρκους συστήματος. Ἐγένε, δηλαδὴ, δεκτὸ ὅτι τὸ πολιτισμικὸ σύστημα δὲν χρειάζεται κάποια ἐξωτερικὴ δύναμη γιὰ νὰ συνεχίσει τὴ λειτουργία του.

Ἡ κοινωνιολογικὴ σχολὴ τῆς ἐξελίξεως τῆς κοινωνίας καὶ ἡ σχολὴ τῆς ἀνθρωπιστικῆς θεωρήσεως τοῦ πολιτισμικοῦ συστήματος δέχονται ὅτι κατὰ τὸ μετασχηματισμὸ τῆς πρωτόγονης κοινωνίας σὲ ἀγροτικὴ καταστρέφεται ἡ ἔννοια τοῦ ἑνιαίου ὄλου. Γι' αὐτὸ καὶ ἡ ἀγροτικὴ δὲν θεωρήθηκε σὰν μιὰ ὀλοκληρωμένη κοινωνία ἀλλὰ σὰν μιὰ «μισο-κοινωνία».

Ἡ θέση αὐτὴ ὑποστηρίχθηκε μὲ βάση τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς ἀγροτικῆς κοινωνίας πρὸ εἶναι: I) ἡ καλλιέργεια τῆς γῆς ἀπὸ τὴν ὀποία ὁ ἄνθρωπος προμηθεύεται τὸ μεγαλύτερο μέρος τῶν καταναλωτικῶν ἀγαθῶν· II) τὸ εἰδικὸ παραδοσιακὸ πολιτισμικὸ σύστημα· III) ἡ κοινωνικὴ ὀργάνωση πρὸ βασίζεται στὶς διαπροσωπικῆς σχέσεις, καὶ IV) τὸ πλεόνασμα ἀπὸ τὴν καλλιέργεια τῆς

γῆς, πού μεταφέρεται σέ μιὰ ἄλλη ομάδα, κυρίως στήν πόλη, πού τὸ χρησιμοποιεῖ γιὰ νὰ ἐξυψώσει τὸ δικό της ἐπίπεδο ζωῆς.

Ἰδιαίτερα τὸ τελευταῖο στοιχεῖο θεωρήθηκε βασικὸ γιὰ τὸν προσδιορισμὸ τῆς ἀγροτικῆς κοινωνίας πού ἀρχίζει νὰ ὑπάρχει μόνο ἀπὸ τότε πού τὸ ἄτομο-καλλιεργητῆς ἐνσωματώνεται σὲ μιὰ κοινωνία-πολιτεία. Ἀπὸ τότε, δηλαδή, πού ὁ καλλιεργητῆς γίνεται ἀντικείμενο τῶν ἀπαιτήσεων καὶ τῶν κυρώσεων μιᾶς κυρίαρχης τάξεως, ἔξω ἀπὸ τὸ κοινωνικὸ του ἐπίπεδο.¹

Οἱ ἀγροτικὲς κοινωνίες, μὲ τὴν ἔννοια πού προσδιορίστηκαν, ἐμφανίστηκαν μαζί μὲ τὶς πρῶτες πόλεις, τὴν ἀρχὴ τῆς ἰδρύσεως τῶν ὁποίων ὁ Eric Wolf τοποθετεῖ στήν Ἑγγύς Ἀνατολὴ τὴν τέταρτη χιλιετηρίδα π.Χ. Οἱ πόλεις αὐτὲς ἄσκησαν πολιτικό, οἰκονομικὸ καὶ πολιτιστικὸ ἔλεγχο πάνω στὶς ἀγροτικὲς κοινωνίες πού τὶς περιέβαλλαν. Πρέπει νὰ διευκρινιστεῖ ὅτι ἡ ἀγροτικὴ κοινωνία συνυπάρχει μ' ἓνα εἰδικὸ τύπο πόλεως, τὴν προβιομηχανική, πού παρουσιάζεται βέβαια σὲ ποικίλες μορφές, οἱ ὁποῖες διαφέρουν ἀπὸ τὴ σύγχρονη πόλη στήν οἰκολογική, οἰκονομική καὶ τὴν κοινωνική τους ὀργάνωση.²

Ἡ ἀποδοχὴ αὐτῶν τῶν θέσεων γιὰ τὴν ἀγροτικὴ κοινωνία ὀδήγησε στὴ διαπίστωση ὅτι I) τὸ πολιτισμικὸ της σύστημα χρειάζεται γιὰ τὴ λειτουργία του κάποιο ἄλλο, καὶ συγκεκριμένα ἐκεῖνο τῆς πόλεως· II) ὑπάρχει μιὰ συνεχὴς ἀλληλεπίδραση ἀνάμεσα σὲ μιὰ ἀγροτικὴ κοινωνία καὶ στὰ κέντρα τοῦ πολιτισμοῦ. Ὅπως ὅμως ἔχει τονίσει ὁ Robert Redfield,³ τὸ ἀγροτικὸ πολιτισμικὸ σύστημα εἶναι μιὰ τοπικὴ ἔκφραση ἑνὸς εὐρύτερου πολιτισμικοῦ συστήματος.

Αὐτὴ ἡ ἐννοιολογικὴ σύλληψη τῆς κοινωνίας χωρισμένης στὸν ἀγροτικὸ καὶ στὸν ἀστικὸ τύπο τῆς προβιομηχανικῆς περιόδου ἐπέ-

-
1. Eric R. Wolf, *Peasants*, Englewood Cliffs, New Jersey: Prentice - Hall, Inc., 1966, σ. 11.
 2. Gideon Sjoberg, "The Preindustrial City", *The American Journal of Sociology*, LX, (5), 1955, 438 - 445.
 3. *Peasant Society and Culture*, Chicago: Phoenix Books, The University of Chicago Press, 1967 (α' ἔκδ. 1956) σ. 41.

δρασε στὸν τρόπο κατανόησεως τοῦ πολιτισμικοῦ συστήματος δι-
χοτομημένου σὲ «λαϊκὸ» καὶ «αὐτόνομο» καὶ ἱεραρχημένου μὲ
τρόπο πού τὸ δεύτερο νὰ βρίσκεται στὴν κορυφὴ τῆς πυραμίδας.

Τὸ πρῶτο, τῆς οἰκοκατασκευῆς, ἦταν συγχρόνως παραμε-
λημένο καὶ «ἀόρατο», γιατί οἱ φορεῖς τοῦ ζοῦσαν σὲ ἀπομονωμέ-
νες περιοχές. Ἀντίθετα, τὸ δεύτερο ἦταν «όρατὸ» καὶ ἐπομένως
φημισμένο γιατί οἱ δημιουργοί του, μιὰ μικρὴ ομάδα ταλαντούχων,
ἐργάζονταν γιὰ τοὺς ἐπίλεκτους τῶν πόλεων μὲ τοὺς ὑποίους μι-
ράζονταν γόητρο καὶ πλεονεκτήματα.¹

Αὐτὴ ἡ ἐννοιολογικὴ διχοτόμησις τῆς κοινωνίας περιόρισε καὶ
τὸ σημασιολογικὸ περιεχόμενον τοῦ ὅρισμοῦ τοῦ πολιτισμικοῦ συ-
στήματος στὸν τομέα τῶν συμβολικῶν τύπων μὲ ἀποτέλεσμα νὰ
αὐξηθοῦν οἱ ἐννοιολογικὲς διαφορὲς καὶ συγχύσεις πού παρατι-
ροῦνται στὶς σχέσεις κοινωνίας καὶ πολιτισμικοῦ συστήματος.

Τὸ πολιτισμικὸ σύστημα τῆς ἀγροτικῆς κοινωνίας τῆς προ-
βιομηχανικῆς περιόδου ὀνομάστηκε λαογραφικὸ γιὰ νὰ διαχωρι-
στεῖ ἀπὸ τὸ ἀντίστοιχο τῶν λαϊκῶν στρωμάτων τῶν ἀστικῶν κοι-
νωνιῶν τῆς βιομηχανικῆς ἐποχῆς. Τὸ λαογραφικὸ πολιτισμικὸ σύ-
στημα θεωρήθηκε καλλιτεχνικὴ ἔκφρασις τοῦ παρελθόντος τόσο
ἀπὸ τοὺς ἀνθρωπιστὲς καὶ κριτικοὺς τῆς τέχνης καὶ τῆς λογιτε-
χνίας ὅσο καὶ ἀπὸ τοὺς κοινωνικοὺς ἐπιστήμονες μὲ ἐξελικτικοὺς
προσανατολισμούς, ἰδίως τοὺς μαρξιστὲς. Οἱ τελευταῖοι ὑποστή-
ριξαν ὅτι τὸ λαογραφικὸ πολιτισμικὸ σύστημα ἄρχισε νὰ κατα-
στρέφεται μὲ τὴ γέννησις τοῦ καπιταλισμοῦ καὶ τὴ διάδοσις καὶ
εἴσοδό του στὸ χῶρο τῆς ἀγροτικῆς κοινωνίας.

Ἡ μαρξιστικὴ θεωρία ἔθεσε τὸ πρόβλημα τῶν σχέσεων ἀνά-
μεσα στοὺς συμβολικοὺς τύπους καὶ στὶς κοινωνικὲς τάξεις καὶ
προσπάθησε νὰ διαπιστώσει ἂν κάθε κοινωνικὴ τάξις συνθέτει,
ἀπὸ πολιτισμικὴ ἄποψη, μιὰ ομάδα αὐτόνομη ἢ ἀποτελεῖ μέρος
μιᾶς εὐρύτερης κοινωνίας.

¹ Herbert J. Gans, *Popular Culture and High Culture: An
Analysis and Evaluation of Taste*, New York: Basic Books,
1974, σ. 52.

Γιὰ τὴ μαρξιστικὴ Θεωρία, τὸ καπιταλιστικὸ σύστημα καὶ στὸ θέμα τῶν συμβολικῶν τύπων χαρακτηρίζεται ἀπὸ ἓνα σύνολο πολύμορφων ἀλληλεπιδρωσῶν καὶ ἀνυπέρβλητων ἀντινομιῶν.

Μιὰ πρώτη καὶ βασικὴ ἀντίθεση ὑπάρχει ἀνάμεσα στὸ λαογραφικὸ καὶ στὸ αὐτόνομο πολιτισμικὸ σύστημα ποὺ ὑπῆρχε ἀπὸ τὴν προκαπιταλιστικὴ ἐποχὴ ἀλλὰ δὲν ὀλοκληρώθηκε τότε.

Στὴν ἀγροτικὴ κοινωνία ὁ καθένας ἦταν δημιουργὸς συμβολικῶν τύπων. Τὸ αὐτόνομο πολιτισμικὸ σύστημα τροφοδοτεῖτο συνεχῶς ἀπὸ τὸ λαογραφικὸ μὲ τὸ ὅποιο εἶχε πολλὰ κοινὰ σημεῖα στὴ διαίκατῃ τῆς δημιουργίας. Ὁ τρόπος π.χ. μὲ τὸν ὅποιο κτιζόταν ἕνας καθεδρικὸς ναὸς γυθθικοῦ ρυθμοῦ ἀκολουθοῦσε μιὰ λαογραφικὴ ἀειδικασία· ἑκατοντάδες ἀνώνυμοι λαξευτὲς τοῦ λίθου προσπαθοῦσαν νὰ κάνουν διάφορες ποικιλίες μέσα ὅμως σ' ἓνα κοινὸ πλαίσιο ὕφους, μὲ ἓνα τρόπο ποὺ μοιάζει μὲ τὴ διεργασία ποὺ ἀκολουθεῖ ὁ βοσκὸς ὅταν σκαλίζει τὴ μιὰ γκλίτσα μετὰ τὴν ἄλλη.

Ἡ μαρξιστικὴ ἔννοια τοῦ λαογραφικοῦ πολιτισμικοῦ συστήματος μπορεῖ νὰ «ἀνιχνευτεῖ» στὴ σημασία τοῦ ἔρου λαϊκὸς ποὺ ἐπικράτησε στὴν ἀρχὴ τοῦ 19ου αἰῶνα στὴ δημοκρατικὴ φιλοσοφία καὶ κριτικὴ τοῦ πολιτισμικοῦ συστήματος. Ἡ νέα τότε ἔννοια τοῦ ἔρου λαϊκὸς προσδιόριζε τὸ χαρακτήρα ἑνὸς ἔργου, χωρὶς ἀναφορὰ στὴ μορφή καὶ στὴν κοινωνικὴ ἀρχὴ τοῦ δημιουργοῦ.¹

Ὁ ἔρος λαϊκὸς μ' αὐτὴ τὴν ἔννοια υἱοθετήθηκε γιὰ νὰ ὀρίσει τὴ σχέση ἀνάμεσα στοὺς συμβολικοὺς τύπους καὶ στὴ ζωὴ, στὸν ἀγῶνα, στὰ ἰδανικὰ καὶ στὰ συναισθήματα τῶν ἀγροτῶν καὶ ἀργότερα τῶν ἐργατῶν, ποὺ κατὰ τὸν Lenin, ἀφομοίωσαν μετασχηματισμένες ὅλες τὶς ἀξίες τοῦ λαογραφικοῦ πολιτισμικοῦ συστήματος ποὺ περιέχει ἐπαναστατικὰ μοτίβα συνδεδεμένα μὲ τὸν ἀγῶνα γιὰ τὴν ὑποστήριξη τῶν φτωχῶν καὶ τὴν ἐπιθυμία γιὰ κοινωνικὴ δικαιοσύνη.

Ὁ διαχωρισμὸς τοῦ πολιτισμικοῦ συστήματος, στὴν προβιο-

1. Kazimierz Zygulski, "La culture populaire et le socialisme", *Culture*, 1 (2), 1973, 107.

μηχανική εποχή, σὲ λαογραφικὸ καὶ αὐτόνομο καὶ ἡ ἐπισήμανση, μὲ τὴν ἐφαρμογὴ ἑνὸς λογικοῦ συστήματος ἀπλουστεύσεων καὶ σχηματικῶν παρουσιάσεων, κυρίως τῶν ἀντιθέσεων συσχοτίζουν τὴ σημασία τοῦ προφορικοῦ μέσου τῆς ἐπικοινωνίας ὡς ἐνοποιητικοῦ στοιχείου καὶ τῶν δύο πολιτισμικῶν ὑποσυστημάτων.

Τὸ πολιτισμικὸ σύστημα ὅλων τῶν κοινωνιῶν βασιζόταν στὸ προφορικὸ μέσο τῆς ἐπικοινωνίας, σ' ὅλη τὴν προβιομηχανικὴ περίοδο, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν περίοδο ἀνάμεσα στὴν ἀνακάλυψη τῆς τυπογραφίας καὶ στὴ βιομηχανικὴ ἐπανάσταση, ὅπου παρατηρεῖται μιὰ διαφοροποίηση στὸ μέσο τῆς ἐπικοινωνίας ἀνάμεσα στὶς ἀγροτικὲς κοινωνίες καὶ σὲ μερικὲς κοινωνίες τῶν πόλεων.

Οἱ ἐπιπτώσεις τοῦ προφορικοῦ μέσου ἐπικοινωνίας στὴν κοινωνικὴ διάρθρωση εἶναι μεγάλες. Ἀρκεῖ νὰ σημειωθεῖ ὅτι, ἀντίθετα πρὸς τὸν γραπτὸ λόγο ποὺ ἀπομονώνει τὰ ἄτομα γιατί βάζει μιὰ ἀπόσταση ἀνάμεσά τους, ὁ προφορικὸς κρατᾶει τοὺς ἀνθρώπους ἐνωμένους. Καὶ τὸ σπουδαιότερο, «παγώνει» τὴν ὑπάρχουσα κοινωνικὴ δομὴ ποὺ χρειάζεται συνήθως τὴν παρουσία ἑνὸς χαρισματικοῦ ἡγέτη γιὰ νὰ μεταβληθεῖ.¹

Ὅπως ὑποστηρίζει ὁ νεοεξελικτικὸς ἀνθρωπολόγος Marshall Sahlins, ἀνάμεσα στὴν ἀστικὴ καὶ στὴν πρωτόγονη κοινωνία ὑπάρχουν διαφορὲς ὡς πρὸς τὴ φύση καὶ τὴν παραγωγικότητα τῆς συμβολικῆς διεργασίας ποὺ εἶναι τὸ ἀντίβαρο μιᾶς διαφορᾶς στὸ θεσμικὸ σχεδιασμό.

Κάθε μία ἀπὸ αὐτὲς τὶς κοινωνίες ἀνεβάζει μερικὲς θεσμικὲς σχέσεις σὲ μιὰ κυρίαρχη θέση. «Στὴν ἀστικὴ κοινωνία», λέγει ὁ Sahlins, «ἡ ὕλική παραγωγή εἶναι ὁ κύριος τύπος συμβολικῆς παραγωγῆς· στὴν πρωτόγονη κοινωνία εἶναι μιὰ σειρά κοινωνικῶν σχέσεων (τοῦ συστήματος τῆς συγγένειας)». Καὶ συνεχίζει ὁ Sahlins:

«Ἡ καπιταλιστικὴ παραγωγή εἶναι, ὅπως καὶ κάθε ἄλλο

.....

¹ 1. David Riesman, "The Oral Tradition, the Written Word, and the Screen Image" στὸ *Film and the Liberal Arts*, T. J. Ross (ἐκδ.), New York: Holt, Rinehart and Winston Inc., 1970, σ. 254.

οικονομικὸ σύστημα, ἓνας πολιτισμικὸς προσδιορισμὸς καὶ ὄχι ἀπλὰ μιὰ φυσικὴ-ὕλική δραστηριότητα, γιατί καθὼς εἶναι τὸ μέσο ἑνὸς ὕλικου τρόπου ζωῆς, γίνεται ἀναγκαστικὰ ἡ παραγωγή συμβολικῆς σπουδαιότητος. Παρόλα αὐτά, ἐπειδὴ ἐμφανίζεται στὸν παραγωγὸ σὰν ἀναζήτησις χρηματικῶν κέρδους καὶ στὸν καταναλωτὴ σὰν ἀπόκτησις «χρησίων» ἀγαθῶν, ὁ βασικὸς συμβολικὸς χαρακτήρας τῆς διεργασίας διαφεύγει ἀπὸ τοὺς μετέχοντες —καὶ συνήθως ἀπὸ τοὺς οικονομολόγους— ἀφοῦ ἡ σημαντικὴ δομὴ τῆς ἀπαιτήσεως εἶναι ἓνα ἐξωγενὲς δεδομένο τῆς ἀναλύσεώς τους. Ἡ διαφοροποίησις τῆς συμβολικῆς ἀξίας σὰν οἰκειοποίησις τῆς ἀνταλλάξιμης ἀξίας καλύπτεται μὲ ἓνα πέπλο μυστηρίου. Ἀλλὰ ἡ ἀποκάλυψις τοῦ μυστηρίου δὲν φτάνει· ἡ ἀνθρωπολογικὴ ἀποψη εἶναι ὅτι στὸ ἀστικὸ σύστημα δὲν ὑπάρχει διαφορὰ ἀνάμεσα στὰ δύο, γιατί ἡ λογικὴ τῆς παραγωγῆς εἶναι μιὰ διαφοροποιημένη λογικὴ πολιτισμικῆς ἔννοιας».¹

Οἱ περισσότερες σχολῆς προσδιορισμοῦ τῶν σχέσεων κοινωνίας καὶ πολιτισμικοῦ συστήματος στηρίζονται σὲ μεγάλες θεωρίες ποὺ δὲν μποροῦν νὰ καλύψουν ὅλα τὰ ἐπίπεδα τῆς πραγματικότητας. Οἱ θεωρίες αὐτὲς ἔχουν γιὰ ἀφετηρία τὴ διαίρεσις τῆς κοινωνίας σὲ δύο ἰδεατοὺς τύπους: τὸν προβιομηχανικὸ καὶ τὸν βιομηχανικό,² τοὺς ὁποίους δέχονται σὰν πραγματικότητες στίς ὁποῖες κτίζουν τίς σημασιολογικὰς τους προεκτάσεις.

Τοὺς δύο αὐτοὺς πολιτικὰ ἀντίθετους τύπους ἀπέδωσαν μὲ μιὰ σειρά χαρακτηριστικῶν, ποὺ συνοψίζονται στὴν ὁμοιογένεια καὶ στὴν παντοδυναμία τῶν «δοτῶν» ρόλων-θέσεων (φύλο, ἡλικία, σύστημα οἰκογένειας) γιὰ τὸν προβιομηχανικό, καὶ ἑτερογένεια καὶ αὔξησις τῶν ἐξειδικευμένων-«ἀποκτωμένων» ρόλων γιὰ τὸν βιομηχανικό.

1. Marshall Sahlins, *Culture and Practical Reason*, Chicago: The University of Chicago Press, 1976, σ. 212-213.

2. Ἡ ἐπιμέτρηση τῆς ἐξέλιξης τῶν κοινωνικῶν ομάδων ἔχουν γράψει μεταξὺ ἄλλων καὶ οἱ: Sir Henry Maine, *Ancient Law*, London, 1861· Ferdinand Tönnies *Gemeinschaft und Gesellschaft*, Berlin, 1887· Émile Durkheim, *De la division du travail social*, Paris, 1893· Charles Cooley, *Human Nature and the Social Order*, New York, 1902· R. M. MacIver, *Society: Its Structure and Changes*, New York, 1931.

Αὐτὸς ὁ τρόπος κατανοήσεως τῶν δύο τύπων κοινωνίας κατα τὸν ὁποῖο ὁ δεύτερος τύπος παρουσιάζεται σὰν ἐξέλιξι τοῦ πρώτου χωρὶς ὅμως ἐνδιάμεσα μετασχηματιστικὰ ἐπίπεδα δημιουργήσε κατηγορίες ποὺ ἐκμηδένισαν τὶς διαφορὰς τῶν στοιχείων ποὺ ταξινομήθηκαν σ' αὐτές.

Ἔτσι, αὐτὲς οἱ μεγάλες θεωρίες εὐνόησαν μιὰ διάσπαση ἐννοιολογικῆ τοῦ ὅρου πολιτισμικὸ σύστημα. Ἡ συμπεριφορά, οἱ τρόποι ζωῆς, οἱ τρόποι τοῦ «εἶναι καὶ συναισθάνεσθαι» ποὺ ὅλοι μετέχουν, ἀποσπᾶσθην ἀπὸ τοὺς συμβολικοὺς τύπους ποὺ σὰν πολιτιστικὰ προϊόντα δὲν μποροῦν νὰ ἀνακατανεμηθοῦν, οὔτε μποροῦν νὰ συμμετάσχουν ὅλοι σ' αὐτὰ ἢ ἀκόμη καὶ νὰ ἔχουν πρὸςπέλαση.¹ Μ' αὐτὸ τὸν σημασιολογικὸ διαχωρισμὸ οἱ πρῶτες ἐννοιες ταυτίστηκαν μὲ τὸν τρόπο ζωῆς τῶν προβιομηχανικῶν κοινωνιῶν ἐνῶ οἱ δεύτερες μὲ τῶν βιομηχανικῶν.

Μέσα σ' αὐτὸ τὸ θεωρητικὸ πλαίσιο ἦταν ἐπόμενο νὰ τοποθετηθεῖ τὸ θέμα τῆς κοινωνικῆς τάξεως καὶ τῆς κατανοήσεως τῶν καλλιτεχνικῶν πολιτιστικῶν προϊόντων. Ἐὐτόνομο πολιτισμικὸ σύστημα ἀπαιτεῖ ἐξειδικευμένα ἄτομα. Γιὰ νὰ κατανοήσῃ κάποιος τὰ ἔργα αὐτῶν τῶν ἐξειδικευμένων καλλιτεχνῶν πρέπει νὰ ἔχει τὴν ἱκανότητα νὰ ἀποκρυπτογραφήσῃ τὸν κώδικα αὐτῆς τῆς τέχνης· καὶ αὐτὴ ἡ ἱκανότητα περιορίζεται ἀπὸ τὴ γενικὴ παιδεία καὶ τὶς εἰδικὲς γνώσεις, δηλαδή, ἀπὸ τὴν κοινωνικὴ τάξη.

Μ' αὐτὲς τὶς θεωρητικὲς θέσεις, οἱ συμβολικοὶ τύποι ταξινομήθηκαν σχηματικὰ σὲ δύο ἐπίπεδα: στοὺς συμβολικοὺς τύπους ποὺ ἐκφράζουν τὸ λογικοαισθητικὸ σύστημα τῶν καλλιεργημένων καὶ ποὺ ἀνταποκρίνονται στὶς ὑψηλὲς κοινωνικὲς τάξεις, καὶ στὶς συμβολικὲς μορφὲς ποὺ ἐκφράζουν τὸ λαὸ καὶ ἀνταποκρίνονται στὶς κατώτερες ἀξίες.

Ἐν τῇ σχηματικῇ αὐτῇ ταξινόμησῃ χρησιμοποίησε πρῶτον ὁ κοινωνικὸς γλωσσολόγος Β. Bernstein γιὰ νὰ ἐξετάσῃ τὴν κοινωνικὴ διάσταση τῆς γλώσσας, ποὺ εἶναι μέρος τοῦ πολιτισμικοῦ

1. Henry Ingberg, *Former des animateurs socio-culturels en milieu populaire*, JEB points 1, 1975, σ. 19.

συστήματος. Ο Bernstein υποθέτει ότι υπάρχουν δύο γλωσσικοί κώδικες, ο περιορισμένος και ο περίτεχνος. Στον περιορισμένο κώδικα, που χρησιμοποιείται από την εργατική τάξη, η γλώσσα είναι συγκεκριμένη, εξαρτιέται από το περιβάλλον και συμβάλλει στην κοινωνική αλληλεγγύη. Χρήση του περίτεχνου γίνεται από τους άστους που έχουν ενσωματώσει ρόλους ατομικούς και η γλώσσα τους είναι μορφικά σύνθετη, άφηρημένη και οικουμενική. Οι κυρίαρχοι συμβολικοί τύποι διοχετεύονται από τους περίτεχνους κώδικες τους όποιους όμως δεν μπορούν να προσεγγίσουν τα παιδιά της εργατικής τάξεως που πολιτιστικά είναι καθυστερημένα.¹

Στο σχήμα της ταξινομήσεως των συμβολικών τύπων σε δύο επίπεδα έχουν γενικά συμφωνήσει κριτικοί και θεωρητικοί της τέχνης καθώς επίσης κοινωνιολόγοι αστικής και σοσιαλιστικής κατευθύνσεως και προσανατολισμού.² Διαφωνίες υπάρχουν στην αποτίμηση της αξίας των συμβολικών τύπων που εκφράζουν τη μία ή την άλλη ομάδα.

Εκεί που βασικά συμφωνούν οι θεωρητικοί με άριστοκρατικές ή δημοκρατικές αντιλήψεις, για διαφορετικούς όμως λόγους, είναι η κριτική τους για το επίπεδο της μαζικής κοινωνίας και των συμβολικών τύπων που παράγονται απ' αυτή.³

1. B. Bernstein, "Social Class, Language and Socialization", στο *Language and Social Context*, Pier Paolo Giglioli (έκδ.): Harmondsworth: Penguin, 1972, σ. 157 - 178

2. Βλέπε ένδεικτικά Jose Ortega y Gasset, *The Revolt of the Masses*, London, Allen and Unwin, 1932· T. S. Eliot, *Notes towards the Definition of Culture*, London: Faber, 1948· B. Rosenberg, D. M. White (έκδ.), *Mass Culture*, New York, Free Press, 1962· Αντόνιο Γκράτσι 'Η Οργάνωση της Κουλτούρας, τόμ. Β' (μετάφραση Θ. Χ. Παπαδόπουλος), Αθήνα: Στοχαστής, 1973· E. A. Shils, "Daydreams and Nightmares: Reflections on the Criticism of Mass Culture", *The Sewanee Review*, 65 (4), 1957, 586 - 608· Georg Lukacs, *Geschichte und Klassenbewusstsein*, Neuwied - Berlin 1970· Leo Lowenthal, *Literature, Popular Culture and Society*, Palo Alto, California: Pacific Books, 1961· Herbert Marcuse, *One Dimensional Man*, London: Routledge, 1956· του ίδιου *Eros et civilisation. Contribution à Freud*, Paris: Le minuit, 1963· Erich Fromm, *The Sane Society* New York: Rinehart, 1955.

3. Βλέπε ένδεικτικά Emil Lederer, *State of Masses*, New York: Norton,

Οι επαναστατικές αλλαγές του 19ου αιώνα φάνηκε ότι είχαν σαν αποτέλεσμα την παρακμή της κοινότητας ή όποια δίνει στο άτομο την κοινωνική του ταυτότητα, και την παρακμή της υπάρχουσας κοινωνικής τάξεως πραγμάτων όπως αυτή εμφανίζεται στην οικογένεια, το γένος, το κράτος κτλ.

Η παρακμή της κοινωνικής τάξεως πραγμάτων θεωρείται ότι προκαλεί διατάραξη της κοινωνικής κλίμακας με την απώλεια της δυνάμεως της εξουσίας που έχει αναπτυχθεί στους θεσμούς της συγγένειας, της κοινότητας, της εκκλησίας, προς όφελος ενός γραφειοκρατικού συστήματος ελέγχου νομικής και πολιτικής ύφης.

Η αλλαγή στη σύνθεση των κυρίαρχων κοινωνικών τάξεων και συνεπώς ή ανταλλαγή των βασικών κριτηρίων των αξιών και της συμπεριφοράς των ατόμων με άλλα που εκφράζουν την αυθαίρετη θέληση και γνώμη των μαζών, αποτέλεσαν τη βάση για την ανάπτυξη της αριστοκρατικής θεωρήσεως της κοινωνίας και της κριτικής που ασκήθηκε έναντίον της μαζικής κοινωνίας.

Η αριστοκρατική άποψη αναπτύχθηκε τον δέκατο ένατο αιώνα, όταν ή μαζική κοινωνία θεωρήθηκε ότι ήταν άπειλή κατά της εξουσίας της έλίτ. Το φαινόμενο όμως των ολοκληρωτικών καθεστώτων στον αιώνα μας αποτέλεσε την πηγή εμπνεύσεως της δημοκρατικής θεωρίας και της κριτικής της μαζικής κοινωνίας. Η προσπάθεια τώρα απέβλεπε στο να αποτραπεί ή έλίτ από το να χρησιμοποιήσει τα μέσα που παρέχει ή μαζική κοινωνία για να κυριαρχήσει κατά τρόπο ολοκληρωτικό πάνω στις άλλες τάξεις.

Τόσο στην αριστοκρατική θεωρία του 19ου αιώνα όσο και στη δημοκρατική του 20ου, κυριαρχεί ή ιδέα της μάζας ως ύχλου που είναι μιá άπειλή για τους φυσικούς ήγέτες ή για την κοινω-

1940· David Riesman, *The Lonely Crowd*, Yale: University Press, 1952· Gabriel Tarde, *L'Opinion et la foule*, Paris: Alcan, 1901· Daniel Bell, "The Theory of Mass Society", *Commentary*, 22, 1956, 75 - 83·
 * Dwight McDonald, "A Theory of Mass Culture", *Diogenes*, 3, 1953, 1 - 17· Hannah Arendt, *The Origins of Totalitarianism*, New York: Harcourt - Brace, 1951· Erich Fromm, *Escape from Freedom*, New York, 1960,

νία, μιὰ καὶ ἡ τελευταία ἐκχωρεῖ τὴν ἐξουσία καὶ τὴ δύναμή της σ' ἓνα ψευδοηγέτη πού τῆς χαρίζεται.

Στὸ θέμα τῶν συμβολικῶν τύπων οἱ μαρξιστικῆς προελεύσεως καὶ προσανατολισμοῦ κριτικοὶ ἀντιδιαστέλλουν τὸν ἀστικό ἀπὸ τὸν λαϊκὸ τύπο. Ὁ πρῶτος θεωρεῖται ὅτι ἀπευθύνεται σὲ μιὰ παθητικὴ μάζα ἀνθρώπων παρὰ σὲ κοινωνικὰ δραστήριες προσωπικότητες· στὸν ὄχλο πού ἔχει περιορισμένα πολιτιστικὰ ἐνδιαφέροντα καὶ ὄχι στὸ πνευματικὸ ἄτομο. Τὴν αἰτία τῆς ὑπάρξεως αὐτῶν τῶν συμβολικῶν τύπων ἀποδίδουν στὸ μηχανισμό τῆς ἀγορᾶς πού ὀδήγησε στὴν καταστροφή τῶν συμβολικῶν τύπων τοῦ λαογραφικοῦ πολιτισμικοῦ συστήματος καὶ στὴν ἀντικατάστασή τους μὲ ἓνα νέο ἐμπορικὸ τύπο τὸν ὁποῖο οἱ ἄνθρωποι δὲν θέλουν, ἀλλὰ δὲν μποροῦν νὰ ἐμποδίσουν οὔτε νὰ ἀντικρούσουν.

Οἱ ἀστικῆς προελεύσεως κριτικοὶ διακρίνουν τοὺς συμβολικοὺς τύπους ἐπίσης σὲ δύο: τὸν ὑψηλὸ καὶ τὸν λαϊκὸ. Τὸν τελευταῖο θεωροῦν μαζικὸ καὶ μὲ βλαβερὴ ἐπίδραση πάνω στὰ ἄτομα πού τὸν «καταναλίσκουν», καὶ στὴν κοινωνία σὰν σύνολο.¹ Ἀργότερα διατυπώθηκε ἡ ἄποψη ὅτι ἡ μαζικὴ κοινωνία δὲν ἐπιθυμεῖ τὴν αἰσθητικὴ ἀπόλαυση ἀπὸ τοὺς συμβολικοὺς τύπους ἀλλὰ τὴ διασκέδαση πού καταναλίσκεται ὅπως κάθε ἄλλο προϊόν. Τὰ προϊόντα μάλιστα πού χρειάζονται γιὰ διασκέδαση ἐξυπηρετοῦν τὴ βιοτικὴ ἐπιβίωση τῆς κοινωνίας ἂν καὶ μπορεῖ νὰ μὴν εἶναι τόσο ἀναγκαῖα γιὰ τὴ ζωὴ ὅσο τὸ ψωμὶ καὶ τὸ κρέας.²

Τὸ μαζικὸ ἐπίπεδο τοῦ πολιτισμικοῦ συστήματος εἰσχώρησε ἀνάμεσα στὸ λαογραφικὸ καὶ στὸ αὐτόνομο, κυρίως μετὰ τὴ βιομηχανικὴ ἐπανάσταση. Πολὺ ὅμως πρὶν ἀπὸ τὴν περίοδο αὐτὴ ἔχουμε παραδείγματα μαζικῆς καταναλώσεως ἔργων τέχνης, ἰδίως λογοτεχνίας, πού ἐπέτρεπαν στοὺς δημιουργοὺς νὰ ζοῦν ἀπὸ τὶς πωλήσεις τους.

1. Gans, *Popular Culture and High Culture*, σ. 3.

2. Hannah Arendt, "Society and Culture" στὸ *Mass Culture Revisited*, Bernard Rosenberg, David Manning White (ἐκδ.), New York: Van Nostrand Reinhold Company, 1971, σ. 96.

Ἐνῶ τὸ λαογραφικὸ πολιτισμικὸ σύστημα σὰν ἔκφραση μιᾶς κοινωνίας τοῦ παρελθόντος ὠραιοποιήθηκε ἢ ἔμεινε ἔξω ἀπὸ τὰ βέλη τῆς κριτικῆς, τὸ μαζικὸ δέχθηκε αὐστηρότατη κριτικὴ. Εἶχε ἔμως καὶ τοὺς θερμοὺς ὑποστηρικτὲς του, δηλαδή, τοὺς κοινωνιολόγους ποὺ ζήτησαν νὰ διαπιστώσουν μὲ ἐμπειρικὲς ἔρευνες τὴν ἐγκυρότητα τῶν μεγάλων θεωριῶν τοῦ περασμένου αἰῶνα.

Σὲ ἀντίθεση μὲ τοὺς θεωρητικοὺς, οἱ ἐμπειρικοί, ποὺ ἀκολουθοῦν μιᾶ παράδοση ἢ ὑποία φθάνει ὡς τὸν Ἀριστοτέλη, εἶναι πιὸ αἰσιόδοξοι γιὰ τὴ διατήρηση τῶν πρωτογενῶν ομάδων, ἢ καταστροφή τῶν ὑποίων γιὰ τοὺς θεωρητικοὺς ἐπέφερε τὴν κοινωνικὴ ἀποδιοργάνωση καὶ ἀνομία. Τὴν αἰσιοδοξία τους αὐτὴ στηρίζουν στὸ γεγονὸς ὅτι στίς ἔρευνές τους ἀνακάλυψαν τὴν ὑπαρξὴ μικρῶν ομάδων ποὺ δροῦν ἀντίρροπα καὶ περιορίζουν τὴν καταστροφικὴ ἐπίδραση τῶν μεγάλων κοινωνικῶν ὀργανισμῶν.

Οἱ ἐμπειρικοὶ κοινωνιολόγοι ἀπέδωσαν τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ κριτικὴ τῶν θεωρητικῶν τοῦ αὐτόνομου πολιτισμικοῦ συστήματος εἶναι ἐναντίον τοῦ λαϊκο-μαζικοῦ κατὰ τὸ ὅτι οἱ ἐπικριτὲς του, ἐπειδὴ δὲν εἶναι ἱκανοποιημένοι μὲ τίς τάσεις πρὸς πολιτισμικὴ δημοκρατία ποὺ ὑπάρχει στὴ σύγχρονη κοινωνία, κάνουν ἔκκληση γιὰ τὴν ἀναστήλωση μιᾶς ἐλιτίστικης τάξεως πραγμάτων μὲ τὸ νὰ βάζουν σὲ περίοπτη θέση τὴν προσωπικὴ αὐτονομία, τὴ δημιουργικότητα τοῦ ἀτόμου καὶ τὴν ἀπόρριψη τῶν κανόνων τῆς ομάδας. Στὴν πραγματικότητα ἡ κριτικὴ αὐτὴ ὑποκινεῖται ἀπὸ ἓνα συναίσθημα φθόνου καὶ ζήλειας ἐναντίον τῶν μαζῶν ποὺ ἀνέρχονται πολιτικά, οἰκονομικά καὶ πολιτιστικά. Αὐτὸ ἀποδεικνύεται καὶ ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ κριτικὴ προσπερνᾷ πολλὰ φορὲς τὰ πολιτιστικὰ προϊόντα ποὺ καταναλίσκονται ἀπὸ τὸ λαὸ καὶ κατευθύνεται στὴ φύση τῆς καλῆς ζωῆς καὶ στὸ ποῖο πολιτισμικὸ σύστημα καὶ ποιᾶς ομάδας πρέπει νὰ κυριαρχεῖ στὴν κοινωνία. Σ' αὐτὴ τὴν περίπτωσι, ὅπως λέγει ὁ Herbert Gans, «ἡ κριτικὴ κατὰ τοῦ λαϊκο-μαζικοῦ πολιτισμικοῦ συστήματος εἶναι μιᾶ ἐπίθεση τοῦ ἑνὸς στοιχείου τῆς κοινωνίας ἐναντίον τοῦ ἄλλου· τῶν «κουλτουριάρηδων» ἐναντίον τῶν μὴ, τῶν μορφωμένων ἐναντίον τῶν ἀμόρφωτων, τῶν νεωτεριστῶν ἐναντίον τῶν μὴ, τῶν πλούσιων

έναντίον τῶν φτωχῶν, τῶν κουλτουρολόγων έναντίον τῶν μὴ εἰδικῶν στὰ πολιτιστικά θέματα. Σὲ κάθε περίπτωση ἡ πρώτη ομάδα κριτικάρει τὴ δεύτερη γιατί δὲν ζεῖ σύμφωνα μὲ τὶς δικές της βασικὲς ἀρχὲς ζωῆς».¹

Ὁ Gans, ὀλοκληρώνοντας τὶς παρατηρήσεις του γιὰ τὴν κριτικὴ ποὺ ἀσκεῖται έναντίον τοῦ λαϊκο-μαζικοῦ ἐπιπέδου τοῦ πολιτισμικοῦ συστήματος, σημειώνει ὅτι τὸ ὑψηλὸ ἐπίπεδο εἶναι προσανατολισμένο πρὸς τὸ δημιουργό. Ἀντίθετα, τὸ λαϊκο-μαζικὸ στὴν ὀλότητά του εἶναι στραμμένο πρὸς τὸν καταναλωτὴ-νομέα τῶν πολιτιστικῶν ἀγαθῶν καὶ σκοπεύει στὴν ἱκανοποίηση τῶν ἀξιῶν καὶ τῶν ἐπιθυμιῶν τοῦ κοινοῦ. Ἡ αἰσθητικὴ ὅμως καὶ ἡ κριτικὴ ποὺ βασίζεται σ' αὐτὴ εἶναι προσανατολισμένες πρὸς τὰ ἔργα ποὺ ἀπευθύνονται στὸ δημιουργό.²

Τὸ γεγονός ὅτι οἱ κριτικοὶ καὶ οἱ θεωρητικοὶ τοῦ αὐτόνομου πολιτισμικοῦ συστήματος προσπερνοῦν αὐτὰ τὰ ἴδια τὰ πολιτιστικὰ προϊόντα τοῦ λαϊκο-μαζικοῦ πολιτισμικοῦ συστήματος καὶ κατευθύνονται στὴ φύση τῆς καλῆς ζωῆς φαίνεται καὶ ἀπὸ τὸ ὅτι, ἐνῶ δέχονται μιὰ ρομαντικὴ εἰκόνα εὐτυχισμένων γεωργῶν ποὺ δημιουργοῦσαν καὶ ἀπολάμβαναν τὰ πολιτιστικὰ τους προϊόντα, ἀγνοοῦν τὶς ὀμοιότητες αὐτῶν τῶν προϊόντων μὲ τὰ ἀντίστοιχα τοῦ λαϊκο-μαζικοῦ πολιτισμικοῦ συστήματος.

Ὁ λαογραφικὸς συμβολικὸς τύπος ἐκφράζει τὴν κατάσταση ἐκείνη τῆς ἐργασίας ποὺ συνδέει τὸν ἄνθρωπο τῆς ὑπαίθρου μὲ τὴ Φύση. Ἡ ἔντεχνη προφορικὴ τέχνη, οἱ χοροὶ καὶ τὰ τελετουργικὰ τῶν ἀγροτῶν καλύπτουν δύο κύκλους γιορτῶν, τοῦ κύκλου τῆς ζωῆς (π.χ. γέννηση, γάμος), καὶ τοῦ ἐτήσιου κύκλου (π.χ. γιορτὲς ποὺ σημαδεύουν τὸ τέλος τοῦ χειμῶνα).³ Ὁ περιορισμένος ἀριθμὸς τῶν περιπτώσεων ἐπηρεάζει καὶ τὴ δομὴ τῶν συμβολικῶν τύπων.

1. Gans, *Popular Culture and High Culture*, σ. 55 - 56.

2. Gans, *Popular Culture and High Culture*, σ. 25, 62.

3. Βλέπε καὶ Marc Soriano, "Traditions populaires et société de consommation : la situation en France", *Cultures*, 1 (2), 1973, 48.

Γι' αυτό και είναι μάλλον τυποποιημένοι· χρησιμοποιούν πολλές φόρμουλες, στερεότυπους χαρακτήρες και πλοκές έργου. 'Επιπλέον αναφέρονται σέ θέματα τῆς καθημερινῆς ζωῆς πού γι' αὐτό ἐνδιαφέρουν ὅλα τὰ μέλη τῆς κοινότητος.

Μέσα στό πλαίσιο τῆς ἀγροτικῆς κοινότητος τὰ πολιτιστικά προϊόντα καί οἱ ἀξίες ἀφομοιώνουν καί ἐκφράζουν ἐνοποιημένες τίς ἐννοιες τῆς δημοτικότητος, τῆς κοινότητος καί τῆς οἰκουμηνικότητος.

Βρίσκουμε ὅλα αὐτά τὰ στοιχεῖα καί στό λαϊκο-μαζικό ἐπίπεδο τοῦ πολιτισμικοῦ συστήματος τῶν ἀστικῶν κοινωνιῶν. 'Από δομική ἄποψη τόσο ἡ λαογραφική ὅσο καί ἡ λαϊκή τέχνη ἔχουν τὸ χαρακτηριστικό τῆς ἀπλότητος καί τῆς ἐπαναλήψεως. Καί οἱ δύο ἔχουν κοινωνική λειτουργία καί συγκινοῦν ὅταν χρησιμοποιοῦν παγκόσμιες ἀρχέτυπες εἰκόνες.¹

Ὅπως ὁ καλλιτέχνης-δημιουργός στό λαογραφικό πολιτισμικό σύστημα γίνεται κατανοητός γιατί εἶναι μέλος τῆς κοινότητος, ἔτσι, τίς περισσότερες φορές, οἱ δημιουργοὶ τέχνης γιὰ τὸ λαϊκο-μαζικό ἐπίπεδο προέρχονται ἀπὸ τὸ ἴδιο οἰκονομικοκοινωνικό ἐπίπεδο καί ἔχουν τὸ ἴδιο μορφωτικό ὑπόβαθρο μὲ τὸ κοινόν τους· γι' αὐτό καί μοιράζονται μιὰ κοινὴ αἴσθησι τοῦ ωραίου.

Ἡ ὁμοιότητα ἀνάμεσα στὰ δύο πολιτισμικά συστήματα ἀποδεικνύεται καί ἀπὸ ἓνα ἄλλο χαρακτηριστικό πού μπορεῖ νὰ ἔχει διαφορετικούς λόγους προελεύσεως. Λόγω τοῦ ὑψηλοῦ ψυχολογικοῦ καί οἰκονομικοῦ κόστους τῆς ἀτομικότητος καί τῆς μοναξιάς οἱ ἄνθρωποι τῶν πόλεων ἐνστερνίζονται τὴν ἰδέα τῆς ὁμαδικότητος, ἐπειδὴ φοβοῦνται τὴν ἀπομόνωση καί τὴν ἀντιδημοτικότητα. Ἡ λαϊκὴ ἐπιδοκιμασία γίνεται ἡ μόνη ἠθικὴ καί αἰσθητικὴ ἀρχὴ πού οἱ περισσότεροὶ ἄνθρωποι ἀναγνωρίζουν.

Μὲ ἐξαίρεση τὸ λαογραφικό πολιτισμικό σύστημα πού πολλοὶ θεωροῦν νεκρὸ πλέον οἱ περισσότεροὶ ἐπιστήμονες καί συγγρα-

1. Thelma Mc Cormack, "Innocent Eye on Mass Society", στὸ *Mass Media and Society*, Alan Wells (ἐκδ.), Palo Alto, California: National Press Books, 1972, σ. 322.

φείς που ασχολοῦνται μὲ τὸ πολιτισμικὸ σύστημα τῶν σύγχρονων κοινωνιῶν χρησιμοποιοῦν ἓνα κοινὸ κριτήριον ταξινομήσεως μὲ βάση τὴ δυαδικὴ ἀντίθεση· διαφορὲς ὑπάρχουν στὸ ιδεολογικὸ περιεχόμενο αὐτῶν τῶν δύο ἐπιπέδων που ἀποδίδονται μὲ διαφορετικοὺς κάθε φορά τίτλους, ὅπως: καλλιεργημένων ἐναντίον τῶν ἀκαλλιεργητῶν, ὑψηλὸ ἐπίπεδο ἐναντίον τοῦ χαμηλοῦ, ἐκλεκτῶν ἐναντίον τοῦ μαζικοῦ, ἡγεμονικὸ ἐναντίον τοῦ λαϊκοῦ κτλ. Σ' αὐτὲς τὶς ἀπόπειρες κατηγοριοποιήσεως ὑπάρχει καὶ ἓνα ἄλλο κοινὸ σημεῖο· ὅλες χρησιμοποιοῦν ἓνα προσωπικὸ κριτήριον αἰσθητικῆς ταξινομήσεως.

Πρέπει νὰ σημειωθεῖ ὅτι πολλὲς κατατάξεις τοῦ πολιτισμικοῦ συστήματος σὲ δύο ἐπίπεδα ἀκολουθοῦν παρωχημένες καταστάσεις διαρθρώσεως κοινωνιῶν, κυρίως τῆς προβιομηχανικῆς περιόδου ἢ τοὺς ἰδανικοὺς τύπους κατανομῆς αὐτῶν σὲ εἶδη (π.χ. *Gemeinschaft* vs *Gesellschaft*, μηχανικὴ vs ὀργανικὴ κτλ.). Πρόσφατα ὅμως σημειώνονται ἀποκλίσεις ἀπ' αὐτὰ τὰ πρότυπα διακρίσεως τοῦ πολιτισμικοῦ ἐπιπέδου σὲ δύο ἐπίπεδα.

Λαμβάνοντας ὑπόψη τὴ σημερινὴ ἐξέλιξη τῆς καπιταλιστικῆς κοινωνίας, ὁ Οὐγγρὸς κοινωνιολόγος τοῦ πολιτισμοῦ Ivan Vitanyi ταξινομεῖ τὸ πολιτισμικὸ σύστημα ἢ καλύτερα τοὺς συμβολικοὺς τύπους του σὲ τέσσερις κατηγορίες, τροποποιώντας μάλιστα τὴ θεωρία που διακρίνει δύο ὀμάδες ἀτόμων, τῶν δημιουργῶν τῶν πολιτιστικῶν προϊόντων καὶ τῶν καταναλωτῶν. Ὁ Vitanyi ὑποστηρίζει ὅτι ὁ πληθυσμὸς καὶ τῶν πιὸ ἀναπτυγμένων βιομηχανικῶν κοινωνιῶν δὲν μπορεῖ νὰ ταξινομηθεῖ σὲ καθαρὰ παραγωγοὺς καὶ καταναλωτὲς, ἐπειδὴ κάθε ἄτομο ἔχει τὴν ἰκανότητα νὰ εἶναι δημιουργὸς καὶ ἀποδέκτης. Γι' αὐτὸ εἶναι ἀνάγκη νὰ ἐξετάζεται τὸ σύνολο τῶν σχέσεων ἀνάμεσα στὶς δύο αὐτὲς διαδικασίες.¹

1. Ivan Vitanyi, "Sociological Research of Cultural Activity Carried on in Hungary and especially in the Institute for Culture", Seminar, Budapest, May 1974, σ. 5 (μικρο).

Κατὰ τὸν Vitanyi, τὸ λαογραφικὸ πολιτισμικὸ σύστημα δὲν παίρνει τὴ μορφή ἑνὸς προϊόντος, ἀλλὰ ὑπάρχει στὶς διάφορες δραστηριότητες συνεχῶς μετασχηματιζόμενο σὲ ποικιλία μορφῶν καὶ ἀναζωογονούμενο. Ἀντίθετα, τὸ αὐτόνομο πολιτισμικὸ σύστημα ἀποκτᾶ ἓνα ὀρισμένο, χωρὶς ποικιλίες, τύπο παραγωγῆς πὺ δὲν πρέπει νὰ μεταβληθεῖ.¹ Ἡ ἀστική κοινωνία ἀναπτυσσόμενη καθιστᾶ τὸ αὐτόνομο πολιτισμικὸ σύστημα ἀπρόσιτο στὶς μάζες, τὶς ὁποῖες στερεῖ ἀπὸ τὸ λαογραφικὸ τους πολιτισμικὸ σύστημα στὴν ὀλότητά του. Ἔτσι, δημιουργεῖται ἓνα κενὸ πὺ καλύπτεται ἀπὸ ἓνα νέο εἶδος πολιτισμικοῦ συστήματος πὺ ἐνέχει στοιχεῖα καὶ ἀπὸ τὰ δύο προηγούμενα. Αὐτὸ εἶναι τὸ πολιτισμικὸ σύστημα τῆς καθημερινῆς ψυχαγωγίας, τῶν καθημερινῶν γνώσεων, τῶν μορφῶν τῆς δημόσιας συμπεριφορᾶς.² Στὰ τρία αὐτὰ πολιτισμικὰ ὑποσυστήματα ὁ Vitanyi προσθέτει ἓνα ἀκόμη, γενεσιουργοῦ χαρακτήρα. «Αὐτὸ παρατηρεῖται στὴν ἀστική λαϊκὴ τέχνη πὺ χαρακτηρίζει τὶς δεκαετίες τοῦ ἀναπτυσσόμενου καπιταλισμοῦ, σὲ ὅμοια φαινόμενα τῶν νεώτερων χρόνων καὶ σὲ διεργασίες τῆς ἐργατικῆς κυρίως τάξεως. Αὐτὸς ὁ τύπος τοῦ πολιτισμικοῦ συστήματος ἀντιμετωπίζει πολλὰ ἐμπόδια : ἐξαφανίζεται καὶ ἐπανεμφανίζεται ὅπως τὰ ὑπόγεια ρεύματα».³ Ὁ νέος γενεσιουργὸς τύπος ἀποκαλύπτει τὴν παρουσία τῆς δημιουργικότητος στὶς μάζες, στὸ βαθμὸ πὺ οἱ κοινωνικὲς καταστάσεις ἐπιτρέπουν.

Ὁ Vitanyi δανείστηκε τὸν ὄρο γενεσιουργὸς ἀπὸ τὴ θεωρία γιὰ τὴ γλωσσικὴ ἰκανότητα τοῦ ἀτόμου, τοῦ Ἀμερικανοῦ γλωσσολόγου Noah Chomsky. Ὅπως ὅλοι οἱ ὁμιλητὲς μιᾶς γλωσσ-

1. Gedeon P. Dienes, Ivan Vitanyi, *Culture and Social Structure*, Budapest : Institute for Culture, 1978, σ. 20, 21.

2. Ivan Vitanyi, «Μεταβίβαση Κουλτούρας μέσα στὴν Οἰκογένεια στὴν Ἐποχὴ τῆς Τεχνικο - επιστημονικῆς Ἐπαναστάσεως», *Ἐπιθεώρηση Κοινωνικῶν Ἐρευνῶν*, 28, 1976, 303.

3. Ivan Vitanyi, *On the Theory of Socialist Culture*, Budapest : Institute for Culture, 1974, σ. 4· σχετικὴ ἀποψη ἔχει ἀναπτύξει καὶ ὁ C. W. E. Bigsby, "La culture populaire : methodes et tendances", *Cultures*, 1 (2), 1973, 18.

σικῆς κοινότητας, ἀκόμη καὶ τὰ μικρὰ παιδιὰ, μποροῦν νὰ κάνουν προτάσεις ποὺ ἔχουν κάποιο νόημα ἀκολουθώντας τοὺς ὑπάρχοντες κανόνες, ἔτσι ἔλα τὰ ἄτομα - μέλη μιᾶς κοινωνίας μποροῦν νὰ δημιουργήσουν καλλιτεχνικὰ προϊόντα ποὺ ἐκφράζονται μὲ νέες ποικιλίες καὶ συνδυασμούς. Αὐτὴ ἡ ἀποψη δὲν ἀποκλείει τὴν ὑπαρξὴ ἀτόμων ποὺ ἔχουν αὐτὴ τὴν παραγωγικὴ ἰκανότητα σὲ μεγαλύτερο βαθμὸ, ἔτσι ὥστε νὰ δημιουργοῦν ἀκόμη καὶ νέα στοιχεῖα ἢ καὶ νέους γιόθητικούς κανόνες.

Οἱ ἀπόψεις τοῦ Vitanyi πλησιάζουν ὡς πρὸς τὸν πλουραλισμὸ τοῦ πολιτισμικοῦ συστήματος τὶς ἀπόψεις κοινωνιολόγων τῆς ἀστικῆς κοινωνίας. Οἱ τελευταῖοι ὑποστηρίζουν ὅτι ὑπάρχουν πολὺ περισσότερα πολιτισμικὰ συστήματα ἀπὸ τὰ τρία κλασικά, τὸ λαογραφικόν, τὸ λαϊκο-μαζικὸ καὶ τὸ αὐτόνομο. Κάθε κοινωνικὴ ὁμάδα, καθὼς διαφοροποιεῖται κοινωνικὰ ἀπὸ τὶς ἄλλες ὄχι μόνο στὰ ἐπίπεδα τῆς κοινωνικῆς στρωματώσεως ἀλλὰ καὶ στοὺς ἰδιαίτερους στόχους τῆς, δημιουργεῖ τὸ δικό της πολιτισμικὸ σύστημα. Γιὰ τοὺς κοινωνιολόγους τῆς ἀστικῆς κοινωνίας ὁ πολιτισμικὸς πλουραλισμὸς εἶναι σήμερα μιὰ ἀναμφισβήτητη πραγματικότητα. Οἱ κοινωνικὲς αὐτὲς ὁμάδες ἀποτελοῦν μέρη ἑνὸς εὐρύτερου κοινωνικοῦ συστήματος. Ἐπομένως, τὸ πολιτισμικὸ σύστημα αὐτῶν τῶν ὁμάδων εἶναι μέρος τοῦ εὐρύτερου. Οἱ ἀπόψεις αὐτὲς ἔχουν ἐπηρεαστεῖ ἀπὸ τὶς θέσεις τῶν πολιτισμικῶν ἀνθρωπολόγων ποὺ θεωροῦν ὅτι κάθε κοινωνικὸς ρόλος - θέση εἶναι καὶ ἓνα ἰδιαίτερο πολιτισμικὸ σύστημα.

Μαρξιστὲς καὶ ἀστοὶ κοινωνιολόγοι συμφωνοῦν ὅτι γενικὰ ὑπάρχει σχέση ἀνάμεσα στοὺς συμβολικοὺς τύπους καὶ στὴν κοινωνικὴ διάρθρωση. Ἐλευταῖα ὅμως διατυπώθηκε μιὰ ἀποψη ποὺ ἀποκλίνει ἀπ' αὐτὲς τὶς ἀποδεκτὲς θέσεις. Ὁ Daniel Bell, κρίνοντας ἀπὸ τὴ σημερινὴ μορφή ἐξελίξεως τῶν ἀστικοβιομηχανικῶν κοινωνιῶν καὶ λαμβάνοντας ὑπόψη μόνο τοὺς συμβολικοὺς τύπους τοῦ αὐτόνομου συστήματος, ὑποστήριξε ὅτι ὁ ὑψηλὸς βαθμὸς τῆς ἐξειδικεύσεως καὶ στὸν τομέα τῶν γνώσεων καὶ στὶς δομὲς τῶν ὀργανώσεων ἀναπόφευκτα ἔχει δημιουργήσει μιὰ ἀφόρητὴ ἔνταση ἀνάμεσα στοὺς συμβολικοὺς τύπους καὶ στὴν κοινο-

νική δομή. Σήμερα οί συμβολικοί τύποι δέν μποροῦν νά ἀντικατοπτρίζουν τήν κοινωνία στήν ὁποία οί ἄνθρωποι ζοῦν, γιατί τὸ σύστημα τῶν κοινωνικῶν σχέσεων εἶναι περίπλοκο καὶ διαφοροποιημένο καὶ οί ἐμπειρίες τόσο ἐξειδικευμένες, σύνθετες ἢ ἀκατανόητες, ὥστε εἶναι δύσκολο νά βρεθοῦν κοινὰ σύμβολα γιὰ νά συνδέουν τὴ μιὰ ἐμπειρία μὲ τὴν ἄλλη¹.

Τὸ λάθος τοῦ Bell εἶναι ὅτι περιορίζει τὸ πολιτισμικὸ σύστημα στήν ἐκφραστικὴ του μόνο διάσταση καὶ μάλιστα στὰ προϊόντα μιᾶς νεωτεριστικῆς ἐλίτ. Ἐπομένως, ὁ ἰσχυρισμός του ὅτι ἡ κοινωνία καὶ τὸ πολιτισμικὸ σύστημα ἔχουν χάσει στὶς σημερινές σύνθετες κοινωνίες τὴν ἐπαφή τους δέν εὔσταθεῖ. Ἐκεῖνο μόνο ποὺ μπορεῖ νά γίνει δεκτὸ εἶναι ὅτι στὰ τελευταῖα ἑκατὸ χρόνια οί συμβολικοί τύποι ἔχουν ξεπεράσει σὲ δυναμισμό ἀκόμη καὶ τὴν ἴδια τὴν τεχνολογία. Ἡ αὐτο-συνείδητη ἀναζήτηση νέων συμβολικῶν τύπων καλύπτει τὶς διαστάσεις τῆς πραγματικῆς ἀλλαγῆς. Τὶς τελευταῖες δεκαετίες, στὶς προηγμένες κοινωνίες ἔχει νομιμοποιηθεῖ ἡ συνεχῆς ἀλλαγὴ τῶν συμβολικῶν τύπων μὲ τὴ δημιουργία μιᾶς ἀγορᾶς ποὺ ἀπορροφᾷ τὸ καινούργιο, ἐπειδὴ πιστεύει ὅτι ἡ νέα μορφή εἶναι ἀνώτερη σὲ ἀξία ἀπὸ ὅλες τὶς παλαιότερες.²

Βέβαια ἡ ἰδέα τῆς ἀλλαγῆς κυριαρχεῖ καὶ στήν οἰκονομία καὶ στήν τεχνολογία, σ' αὐτοὺς ὅμως τοὺς τομεῖς περιορίζεται ἀπὸ τὶς πηγές καὶ τὸ οἰκονομικὸ κόστος. Αὐτὰ ὅμως τὰ ἐμπόδια δέν ὑπάρχουν στὸ χῶρο τῶν συμβολικῶν τύπων ποὺ διεκδικοῦν προτεραιότητα στὴ δημιουργία κοινωνικῶν ἀλλαγῶν.

Γιὰ τὰ διάφορα εἶδη σχέσεων μεταξὺ κοινωνίας καὶ πολιτισμικοῦ συστήματος ἔχουν διατυπωθεῖ ὅλες σχεδὸν οἱ δυνατὲς ἀπόψεις. Μὲ ἐξίρεση ὅμως τὴν ἀνθρωπολογικὴ σχολὴ καὶ τὴ συγγενή της, τῆς τοπικῆς ἐθνολογίας, ποὺ ἀκολουθοῦν τὴ μέθοδο τῆς ὀλικῆς

1. Daniel Bell, *The Cultural Contradictions of Capitalism*, New York : Basic Books, 1976, σ. 95.

2. Βλέπε καὶ Γεωργίου Κουμάντου, *Δημοκρατικὴ Πολιτεία καὶ Πολι-*